

dc_231_11

AKADÉMIAI DOKTORI ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

DR. KEREZSI KLÁRA

KONFRONTÁCIÓ ÉS KIEGYEZÉS:
A HELYREÁLLÍTÓ IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS
SZEREPE A KÖZPOLITIKÁBAN

Budapest
2011

I. A KUTATÁSI FELADAT ÖSSZEFOGLALÁSA

A 21. század elején a büntető igazságszolgáltatás területén **kettős folyamat zajlik**: a szigorodó kriminálpolitikai megközelítések mellett új technikák és problémakezelő módszerek intézményesülnek. Az új technikák jelentős része azonban csak a modern igazságszolgáltatás számára új, hiszen a természeti népek körében évszázadok óta alkalmazott konfliktus-megoldási módszerek jelennek meg új köntösben. Régen a súlyos bűncselekmények elkövetőinek nevét ismertük (pl. Hasfelmetsző Jack, Báthory Erzsébet), ma viszont inkább a sértettek nevét tudjuk (Kitty Genovese, Polly Kolhaas, James Bulger, Szögi Lajos, Marian Cozma). Az áldozatok neve sokszor fémjelez egy-egy kriminálpolitikai irányváltást is.

A sértettekről való gondolkodás változását segítették az 1980-as években az ENSZ égisze alatt meginduló nemzetközi viktimológiai vizsgálatok (ICVS - International Crime Victimization Survey), amelyek jelezték, hogy az áldozatok az ismertté vált elkövetőknél sokkal nagyobb létszámú embercsoportot alkotnak, ugyanakkor jogaikról és szükségleteikről az igazságszolgáltatás nem vesz tudomást. Az áldozatok szerepének ezt követő megerősödése kétségkívül új helyzetet eredményezett a büntető igazságszolgáltatásban. Mindenekelőtt átalakította a büntetőeljárás szakaszok egymáshoz való viszonyát, és jelentősen felértékelte az eljárás előkészítő szakaszát. Megváltoztatta az igazságszolgáltatás szereplőinek egymás közötti viszonyát is – szinte a bíróval konkuráló – erősebb hatalommal és új hatáskörökkel ruházta fel az ügyészt. Kiterjesztette a sértettet megillető jogokat, s összességében erősebb hatalmat adott a kezébe az eljárás kimenetének meghatározására. A sértett személye a figyelem középpontjába került: nem lehetett többé nem tudomást venni róla az országok kriminálpolitikai irányvonalának meghatározásánál.

Az új szereplő felbukkanása némiképp eltért attól a helyzettől, amikor a bűnelkövető, illetve a bűnözés (hatékony) kezelésével kapcsolatos paradigma változott meg. Ezt ugyanis a XIX-XX század fordulójától kezdve, korábban nem alkalmazott eszközök és módszerek megjelenése kísérte. A nevelési eszme megjelenésével intézményesült a pártfogó felügyelet, a rövidtartamú szabadságvesztés alkalmasságának megkérdőjeleződésekor megjelent a pénzbüntetés, s amikor a technikai fejlődés lehetővé tette a felügyeleti eszközök között feltűnt az elektronikus felügyelet. Az **áldozattal kapcsolatos paradigmaváltás** azonban nem új eszközök megjelenését segítette, hanem **régvolt időkben alkalmazott megoldások újrakezdetét**, mely megoldások az évszázadok során sem koptak ki a természeti népek konfliktus-kezelő gyakorlatából.

A helyreállító igazságszolgáltatás körébe tartozó megoldások különböző földrészekben és számos országban intézményesültek, vagy éppen haladnak az intézményesülés felé, de Európán kívül nincs még egy olyan kontinens, ahol oly nagyszámú ország egy időben vezetett volna be a helyreállító igazságszolgáltatás területére tartozó új jogintézményt. Érdemes volt tehát megvizsgálni, hogy **van-e „európai útja”, vagy legalábbis speciálisan európai megközelítése a jóvátételi gondolatnak, és segítik-e a helyreállító igazságszolgáltatási eszközök megjelenését a párbeszéd hagyományai Európában.** Azt a kérdést vizsgáltam, hogy értékelhető-e a helyreállító igazságszolgáltatási eszközök intézményesülése annak jeleként, hogy az európai kontinens országai új módon, társadalmi kontextusban, értelmezik a bűncselekményt, és ezért alakítanak ki egy új, a felek részvételét biztosító módot a következmények kezelésére. Az volt a hipotézisem, hogy a helyreállító igazságszolgáltatás eszközeinek elterjedése szoros összefüggésben van a részvételi demokrácia

megerősödésével. Fogalmazhatunk úgy is, hogy a **helyreállító igazságszolgáltatás módszereiben érvényesül a részvételi demokrácia a büntető igazságszolgáltatás területén**. Feltételeztem azt is, hogy a helyreállító igazságszolgáltatási eszközök különféle társadalmi problémák kezelésére a büntető igazságszolgáltatás területén kívül is alkalmazhatók. Ebben a körben a hazai helyzetet és társadalmi problémákat vettem alapul, és azt vizsgáltam meg, hogy a helyreállító igazságszolgáltatás módszerei segíthetik-e egy élhető, szolidáris és befogadó társadalmi környezet kialakítását.

Az értekezés legfontosabb célja, hogy feltárja a kriminálpolitikában és a büntető igazságszolgáltatásban érvényesülő **ellentmondásos folyamatok néhány meghatározó sajátosságát**. Mivel egy ilyen feladat összetettsége miatt messze meghaladná egy doktori értekezés kereteit, a fő vezérfonalként a hagyományos és a helyreállító igazságszolgáltatás egymásra tükrözését választottam, amely alkalmas keretet szolgáltat a bűnözéskontroll új jelenségeinek vizsgálatához. A dolgozat azonban kilép a büntető igazságszolgáltatás vizsgálatának köréből és a helyreállító igazságszolgáltatás elméletét és gyakorlatát **olyan keretnek tekinti, amelyben a hazai társadalmi problémák kezelése értelmezhető**. A dolgozat értelmezése szerint a helyreállító igazságszolgáltatás konszenzuális megközelítésében hatalmas olyan erőforrások vannak, amelyek a **társadalmi béke megteremtése érdekében** mozgósíthatók.

A vizsgálódások egyik fő vonulatát a helyreállító igazságszolgáltatás fejlődéstörténetének áttekintése képviseli, amellyel igazolható, hogy új megoldások mindig akkor bukkannak fel, amikor a hagyományos igazságszolgáltatás tehetetlennek tűnik a problémák kezelésére. Nem mindegy azonban, hogy átmeneti, vagy valódi igazságszolgáltatási irányváltás alapjául szolgálhat-e a helyreállító igazságszolgáltatás nézetrendszere. Ennek eldöntéséhez megvizsgáltam, hogy van-e relevanciája az új elgondolásoknak, és ha igen, akkor hol húzódnak a helyreállító igazságszolgáltatás kompetenciahatárai.

A dolgozat **két pillérre épül**: a kriminálpolitikára és a társadalompolitikára, és ezen a két területen értelmezem a helyreállító igazságszolgáltatás lehetőségeit. Őszintén bevallom, hogy folyamatosan küzdöttem azzal, hogy a helyreállító igazságszolgáltatás vizsgálatánál mikor beszélek az egyik, és mikor a másik területről, illetve eszközrendszeréről. Éppen ezért illesztettem be azt a szempontot is a vizsgálatba, hogy hogyan működnek az új módszerek akkor, amikor a hagyományos igazságszolgáltatás keretrendszeréhez kell illeszkedniük. Elemzésem során végül is oda jutottam, hogy a helyreállító igazságszolgáltatás igazi terepe kétféle módon fogalmazható meg. 1.) A kis súlyú érdeksérellemmel járó jogellenes cselekmények körében helyettesítheti a hagyományos büntető igazságszolgáltatás eszközrendszerét, illetve 2.) a kiemelkedően súlyos következményekkel járó cselekmények körében kiegészítheti, illetve helyettesítheti a hagyományos igazságszolgáltatási eszközrendszert.

A helyreállító igazságosság kompetenciahatárainak meghatározása a közpolitika területén sem volt egyszerűbb, mivel azt gondolom, hogy a helyreállító igazságszolgáltatás olyan **társadalomszervező elv**, amely mélyen „benyúlik” különböző szakpolitikai területekre. Ebből következően, ennek a gondolkodásmódnak az erősítése sokféle szakpolitikai területen kecsegtet sikerrel. Céлом az volt, hogy különféle példákon bemutassam, hogy hogyan lehet egy mélyen megosztott, ellenséges és erőszakos kapcsolatokkal jellemezhető ’háború-rendszert’ ’béke-rendszerré’ átalakítani, és az emberi méltóságot és függetlenséget tiszteletben tartó kapcsolatok erőszakmentes mechanizmusával kezelni a konfliktusokat. A **„háború elve” nem csak hadban álló országokat jellemzi, hanem a konstans**

konfliktusokkal küzdő, de erre megoldási rendszereket ki nem alakító társadalmakat is. Úgy látom, hogy az elmúlt 20 évben Magyarország is a háború elvén működik.

Dolgozatomban ezért arra vállalkoztam, hogy megvizsgálom, lehet-e a jóvátételi, helyreállító módszer, technika, illetve megközelítés alkalmas néhány égető hazai társadalmi probléma kezelésére, illetve a társadalmi megbékélés elérése érdekében **lehet-e egy általánosan használható társadalomszervező modell.**

II. AZ ELVÉGZETT VIZSGÁLATOK ÉS A FELDOLGOZÁS MÓDSZEREI

Az értekezésben vizsgált téma elemzése túlterjed a szorosan vett bűnügyi tudományok kompetenciáján, ezért **interdiszciplináris megközelítéssel** több tudományterület módszereit alkalmaztam. Ennek szükségessége több indokkal is alátámasztható. A bűnözésre adott reakció – mint azt a helyreállító igazságszolgáltatás példája is mutatja – olyannyira összetetté, komplexsé vált, hogy az egy-egy diszciplína keretében végzett elemzések szükségképpen csak egy-egy szegmensét vizsgálhatják a jelenségnek. A helyreállító igazságszolgáltatás témakörének egyes vonatkozásai értelmezhetők a büntetőjog, a kriminológia, a pszichológia, a szociálpszichológia, valamint a szociális munka és a közösségi szociális munka szempontjából is. Napjainkra elmosódnak az egyes diszciplínák közötti merev határok, és egyre nagyobb szükség van az inter- illetve a multidiszciplináris megközelítés alkalmazására. A vizsgálat során történeti és a szociológiai módszereket alkalmaztam azoknak a folyamatoknak a feltárására, amelyek a bűnelkövetőkhöz, és a bűnözéskezelő rendszer egyes elemeihez és tartalmi jellegzetességeihez fűződő viszony megváltozását mutatják. Arra törekedtem, hogy a helyreállító igazságszolgáltatás szerepének változását adott korszak gazdasági, társadalmi, ideológiai viszonyaiba ágyazva mutassam be.

A helyreállító igazságszolgáltatás kriminálpolitikai szerepének történeti változását a jelenség különböző szeleteit tartalmazó általános elméleti és gyakorlati tapasztalatok absztrahálásával, tudományos analízis segítségével tártam fel. A kutatás során a különböző igazságszolgáltatási rendszerek fejlődéstörténetének elemzésével és a helyreállítás társadalmi környezetének vizsgálatával kerestem választ a jóvátételi megközelítés társadalmi hasznosságára. Ebben voltak segítségemre a megfigyelt tények értelmezését segítő elméletek, és ezt segítette a szakirodalmi források rendszerezett feldolgozása. A kutatás elméleti háttere a kritikai kriminológia megközelítésére és eredményeire épül, még akkor is, ha az irányzat részletes ismertetésétől eltekintettem, azt ismertnek tételeztem.

Az értekezés két évtizedes kutató- és oktató munkámra, könyveimre, tanulmányaimra és egyéb publikációimra, valamint egyetemi kurzusaimra épül, amelyek a kriminálpolitika és a bűnözéskezelés gazdasági, politikai, társadalmi, és kulturális folyamataira, a büntetőjogi szankciók szerepének, valamint a laikus közvélemény bűnözéskezeléssel kapcsolatos elvárásainak vizsgálatára irányultak. Az értekezésben olyan, korábban lefolytatott kutatásaim eredményeit is hasznosítottam, amelyeket a helyreállító igazságszolgáltatás témakörében folytattam. Ezek az empirikus kutatások többféle kutatási módszerrel és több tudományterület szempontjait és módszereit alkalmazva tárták fel a helyreállító igazságszolgáltatással kapcsolatos lakossági és professzionális attitűdkészletet. Az értekezésben a büntető igazságszolgáltatásban központi szerepet kapó közösségi felfogás megértése és megértetése érdekében szociológiai szempontok szerint elemeztem a közösség fogalmát, és a rendelkezésre álló szakirodalom alapján megvizsgáltam azok tartalmi jellegzetességeinek változását.

III. A TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK ÖSSZEFOGLALÁSA ÉS HASZNOSÍTÁSA

Az értekezés négy fő fejezetből áll. Az I. részben a konfliktusok és a bizalom összefüggéseinek elemzésével tártam fel a helyreállítás társadalmi feltételeit. A II. részben az érzelmek egyre erősödő szerepét és fontosságát vizsgáltam, valamint meghatároztam a helyreállító igazságszolgáltatás kompetenciahatárait. A III. fejezet a helyreállítás társadalmi környezetével foglalkozik, köztük azokkal a konfliktusokkal, amelyek megoldása nélkül nem zárható le a rendszerváltás folyamata, és azokkal a társadalmi csoportokkal, amelyekkel megkezdett közösségi párbeszéd nélkül nem érhető el a társadalmi megbékélés állapota sem. A IV. fejezetben foglalkoztam a béketeremtés elvén működő társadalom feltételrendszerével és összefoglaltam az ennek érdekében teendő lépéseket.

1. A helyreállító igazságszolgáltatás, mint a formális legalitás és az informális szociális és társadalmi körülmények között feszülő konfliktusokra adott válasz, és mint a közhatalmi részvétel szélesebb lehetősége

1.1. A probléma rétegeinek feltárásánál a **konfliktusból indultam** ki, amelyet akként fogtam fel, mint a különböző csoportok közötti értékek eltérését vagy az elérni kívánt célok inkompatibilitását. A konfliktusok értelmezésénél a legfontosabbnak a **társadalmi törésvonalak mentén kialakuló konfliktusokat** tekintettem. A társadalom integrációját veszélyeztető konfliktusok tárgyalásánál a konfliktusoktól indultam és a társadalmi részvétel lehetőségig jutottam a gondolatmenetben, nem véletlenül, mivel a **helyreállító igazságszolgáltatást is az a konfliktus hívta életre, amely a büntető igazságszolgáltatás működésében a „formális” legalitás és az „informális” szociális és társadalmi körülmények, emberi viszonyok között feszül.** E feszültség miatt újra kell értelmezni a kapcsolatot a közösség és a tagjai között, s a hatékony működés érdekében informális felelősségre vonási módokat kell alkalmazni. A kapcsolat újraértelmezését a kulturálisan érzéketlen az „egy-méret-mindenkinek-jó” jogalkalmazás gyakorlata is indokolhatja.

A **konfliktusnak értéke van,** mivel ebben rejlik a lehetőség az aktív társadalmi részvételre. A helyreállító igazságszolgáltatással foglalkozó szakirodalom szerint alapvető kíváncsi, hogy a konfliktusok kezelésében az érintett felek részt vegyenek. A dolgozatban még ennél is szélesebbre nyitottam az optikát, és a **közhatalmi részvétel szélesebb lehetőségében láttam a helyreállító igazságszolgáltatás elterjedésének értelmét.** A bűncselekmény következményeivel való szembenézés, a károk helyreállításának szándéka a társadalmi tagság akarásának bizonyítéka, a személyiség érettségének is jele, tehát a konfliktuskezelésben való részvétel elengedhetetlen a következmények helyreállító típusú kezelése szempontjából.

1.2. Értelmezésemben a **helyreállító igazságszolgáltatás olyan társadalomszervező elv,** amely mélyen „benyúlik” különböző szakpolitikai területekre. Ha nem, vagy rosszul működnek az egyes társadalompolitikai területek kezelőrendszerei, akkor a kialakult konfliktust végső soron a büntetőjognak kell kezelnie. A konfliktusokból az egyes területek ugyanis nem feltétlenül azt kezelik, ami racionálisan „rájuk tartozik”, hanem a „probléma kezeletlenül nem maradhat” követelménye alapján – és ha más kezelőrendszerek nem lépnek sorompóba – akkor végső eszközként (ultima ratio) a büntetőjogra marad a konfliktusok kezelése. Ezt látjuk a zéró tolerancia megjelenése következtében a büntetőjog kompetenciahatárainak jogalkotói kiterjesztésében a normasértő civilizálatlan magatartások kezelésére. Voltaképpen itt kezdtem el keresni a **helyreállító igazságszolgáltatás**

kompetenciahatárait, s ehhez megvizsgáltam, hogy értelmezhető-e a büntetőjog szigora akként, hogy annak az igazság felismerése, a felelősség elvállalása a lényeges tartalma.

2. A helyreállítás társadalmi feltétele a társadalmi tőke és a bizalom. Társadalmi bizalom hiányában nem zárható le a rendszerváltás folyamata

2.1. A helyreállító igazságszolgáltatás gondolkodási módjának elterjedéséhez olyan feltételek szükségesek, amelyekkel leírható **egy adott társadalom mentális állapota**, s amely feltételek megléte esetén az élet élhetőbb, az emberek boldogabbnak érzik magukat, és lehetőségük van az önkiteljesítésre. A helyreállítás társadalmi feltételei között a legfontosabb a társadalmat „ragasztóként” összetartó **társadalmi tőke**, amely nélkül nem értelmezhető a társadalmi tagság, a társadalmi szolidaritás, és nem értelmezhető a helyreállító igazságosság sem. A jóvátételi megközelítés szempontjából kiemelkedő jelentősége van a társadalmi tőke kulcselemeinek, a bizalomnak és a kölcsönösségnek. Ezzel is megerősítve láttam megközelítem helyességét, hogy **a közös cselekvés elengedhetetlen a társadalmi tőke működéséhez, a kapcsolatok létezése pedig elengedhetetlen a participáció elvének gyakorlati megvalósulásához, s mindkettő szükséges a helyreállító igazságszolgáltatás működéséhez.** Álláspontom szerint a helyreállító igazságszolgáltatás eszközrendszere és működése – éppen a participáció lehetőségének biztosításával – erősíti a társadalmi tőkét. Mivel az egyik – és leginkább elfogadott – indikátora a társadalmi tőke létezésének, illetve minőségének az „**általános bizalom**”, értekezésemben felhasználtam a saját felméréseimet, illetve megvizsgáltam mások kutatási eredményeit, amelyek azt jelzik, hogy a népesség tagjai mennyire bíznak másokban. A bizalom ugyan meghatározó eleme a társadalmi tőke létezésének, de a szakirodalom nem egységes abban, hogy a bizalom eredménye-e az erős társadalmi tőkének, vagy annak csupán egyik összetevője. Az erős társadalmi tőke a közös értékek elfogadásán alapul, ezért az anómiás állapotban lévő országokban gyengébb a társadalmi tőke – mely megállapításnak kiemelt jelentőséget tulajdonítottam a hazai helyzet értékelésénél. A hazai vizsgálatok szerint ugyanis Magyarországon a társadalmi bizalom mértéke igen alacsony, az emberek nem bíznak sem egymásban, sem az intézményrendszerekben.

2.2. A helyreállító igazságszolgáltatás vizsgálatánál különösen fontos az a szempont, hogy mi a jelentősége a **bizalomnak a társadalom életében.** A bizalom ugyanis többféle megközelítésből is értelmezhető: tekinthető személyes jellemvonásként pszichológiai jelenségnek; tekinthető morális kérdésnek (hiszen a bizalomban az értékkomponens is jelen van); tekinthető az egyén számára mobilizálható társadalmi „jószágnak”, s végül makroszintű megközelítésben: bizalom nélkül elképzelhetetlen a társadalom morális integrációja. A kelet-európai gazdasági és társadalmi átalakulások vizsgálatánál a figyelem főként a gazdasági dimenzióra irányult, a morális és lélektani tényezők elemzésére alig került sor. A hirtelen változások megzavarták az emberek társadalmi „iránytűit”. Miközben a külső (rendszerszintű) értékpremisszák és értelmezési keretek megváltoztak, az emberek belső értékpremisszái változatlanok maradtak. Saját kutatási eredményeimmel támasztottam alá a hazai népesség, illetve egy hivatásrend képviselőinek mások iránt megnyilvánuló bizalmát. A bizalom az egyének és társadalmi csoportok közötti kapcsolatokban alakul, formálódik, és a közösségi kohézió fontos eleme. Magyarországon a rendszerváltást követően még a korábnál is nagyobb egyenlőtlenségek keletkeztek, miközben a polgári jólétet és jóllétet, mint célt, a túlnyomó többség a rendszerváltozástól várta. Más kutatók vizsgálati eredményeit felhasználva igazoltam, hogy a mertoni cél-eszköz viszony súlyos problémái állnak a magyarországi anómiás helyzet hátterében: a (fogyasztási) célok eléréshez szükséges

eszközöket ugyanis a rendszerváltás csak egyenlőtlenül biztosította. A bizalom építése lassú folyamat, de a **társadalmi bizalom hiányában nem zárható le a rendszerváltás folyamata**, és nem, vagy torzultan jelentkeznek az eredményei.

2.3. Az emberek közötti bizalom mértékét jól jelzik a **bűnözési félelem** mutatói. Bizalom nélkül nem kezelhető a világ komplexitása, ezért különösen figyelni kell a biztonságérzet és a bizalom összefüggéseit jelző hazai nagymintás viktimológiai vizsgálat eredményeire, melyek egy viszonylag szűk személyi körre kiterjedő bizalmi viszonyt azonosítottak: a megkérdezettek bizalmi kapcsolataiban valóban a legszorosabb családi kapcsolatok dominálnak. Jellemző, hogy a családi kapcsolatok csak két generációra terjednek ki. A rendelkezésre álló adatok azt is jelzik, hogy a bizalom és a védelmi háló nagysága is összefügg, s mindez jelentősen kihat az emberek biztonságérzetének alakulására.

3. Az igazságszolgáltatással kapcsolatos bizalom alapvető követelménye a társadalom demokratikus működésének

3.1. A szociálpszichológusok szerint a társadalmi viselkedést a környezeti hatások és a társadalmi értékek formálják. E két alapotívum érvényesülése határozza meg, hogy az emberek a **jogkövetés vagy a normasértés eszközt alkalmazzák-e konfliktusaik megoldására**. A jogkövető társadalom alapvetően arra a feltételezésre épül, hogy az emberek bíznak abban, hogy a jog az erkölcsileg megfelelő viselkedést önti jogi formába, és a hatóságok legitim módon működnek, ezért az általuk kiadott szabályokat indokolt és javallt követni.

Húsz évvel a rendszerváltás után a magyar társadalom értékszerkezete egy zárt, magába forduló társadalom képét mutatja, amely erősen **bizalomhiányos állapotban** van, különösen a közintézmények iránti bizalom vonatkozásában. A bizalomhiány a mások viselkedésének megítélésében is jelentkezik: ugyanis elsősorban másokat tart korruptnak és normaszegőnek. Ez befolyásolja a másokhoz és a közösséghez fűződő viszonyokat is. Talán nincs is mit csodálkozni ezért azon, hogy a hazai megkérdezettek alapvetően a **félelemre és a kényszerre vezetik vissza a jogkövető magatartás motívumait**.

3.2. Az emberek közötti és az intézményrendszerbe vetett bizalom nem csak az emberek jóllétére van hatással, de az **igazságszolgáltatással kapcsolatos bizalom** az egyik **alapvető követelménye a társadalom demokratikus működésének**. A bizalom olyan kategória, amelyet az emberek többsége ideológiai-elméleti nézeteitől függetlenül, nagyjából azonos módon értelmez. A kutatások azt mutatják, hogy az igazságszolgáltatással kapcsolatos lakossági bizalom vizsgálata mindig a jogkövetés viszonyában, a jog iránti engedelmisséggel kapcsolatosan merül fel. Az elmúlt két évtizedben egyre nagyobb figyelmet kapott annak a kapcsolatnak a vizsgálata, amely a jövedelmek eloszlása és a társadalmi normák iránti elkötelezettség közötti összefüggéseket tárja fel. Kétségtelen, hogy a gyors társadalmi átalakulás gyengíti a társadalmi kontroll szabályozási rendszerét, és a túlságosan nagy jövedelmi egyenlőtlenség „fűtőanyaggal” látja el a bűnözést. Nem tud működni a bűnözéskontroll jogállami modellje, ha a bűnözés olyan szintet és formát ölt, hogy nem kulturálisan, hanem gazdaságilag meghatározott és ösztönzött emberi viselkedéssé válik. A **társadalmi normakövetésre** a formális társadalmi kontroll intézményei is hatást gyakorolnak.

3.3. Az **eljárási igazságosság** szerint az igazságszolgáltatás intézményeinek fair és tisztességes eljárása **erősíti az emberekben az igazságszolgáltatási iránti bizalmat**, ezáltal erősödik az intézmények legitimációja, és a jogkövetés iránti elkötelezettség. Napjaink

kriminálpolitikájának alakítói és a laikus közvélemény a bűnözéskontroll leegyszerűsített modelljében gondolkodnak. Abban, amely úgy véli, hogy az emberek ésszerű gazdasági számítászt végeznek, hogy elkövessék-e a jogsértő cselekményt vagy sem. Abban, amelyben az elrettentés a büntető igazságszolgáltatás fő fegyvere. Abban, amely úgy gondolja, hogy az elkövetők száma – és közvetve a bűnözési ráta – elsősorban a büntetéssel fenyegetéshez igazodik, amely veszélyt biztosan bekövetkezően kell megígérni, és annál hatékonyabb, minél súlyosabb a fenyegetés. Abban a leegyszerűsített modellben gondolkodnak, amelyben a büntetéskiszabás és a szankció-végrehajtás szigorítása logikus válasznak tűnik a bűnözésre, és amelyben a bűnelkövetők jogai a büntető igazságszolgáltatás hatékony működését akadályozó feltételekként fogalmazódnak meg. A bűnözés és a büntetés populistá narratívájával szemben jelentős számú vizsgálat igazolta már, hogy a közvélemény távolról sem annyira punitív, mint amennyire ezt a politikusok vélik.

4. Konszenzus és konfliktus a kriminálpolitikában, szembesítés és szembesülés az igazságszolgáltatásban

4.1. A konszenzus és a konfrontáció igazságszolgáltatási rendszerekre történő értelmezésénél a **szembesítés és szembesülés fogalompárjában** ragadtam meg a két igazságszolgáltatási rendszer eltérését. Bár a hagyományos igazságszolgáltatás szembesíti a tettet az elkövetőt (van is ilyen eljárásjogi jogintézmény), de azzal már kevésbé törődik, hogy valóban szembesül-e az elkövető tettének súlyával, illetve következményeivel. Kooperációt, ha formálist is, megkíván és „jutalmaz”. Megelégszik például a formális beismeréssel és ezt enyhítő körülményként honorálja. Azonban a szembenézés és szembesülés elmaradása esetén is megfelelően tud működni a rendszer – legalábbis a saját eredményességi kritériumai szerint –, hiszen a jogalkalmazó „kimérheti” a szankciót. **A helyreállító igazságszolgáltatásban viszont – különböző megnevezésekkel – a szembesülés a központi fogalom, ennek elérése nélkül nem lehet eredményes a folyamat.**

A konszenzusra és konfliktusra épülő elméleti paradigmák áttekintése azt mutatta, hogy a helyreállító igazságszolgáltatás megjelenése szükségszerű volt, mert a **modern társadalom alapító mítoszainak egy része elkopott**. Meggyengült ugyanis az a mítosz, hogy a szuverén állam képes megvalósítani az „igazságot és a rendet”, és képes kontrollálni a bűnözés mértékét a saját szuverén területi határain belül. A gondolatot azzal folytattam, hogy ebben a részében tehát **„átíródik” az állam és az állampolgár között kötött volt társadalmi szerződés**. Napjaink kriminálpolitikái azt is jelzik, hogy állam és állampolgár (különböző mértékben és különböző indokkal) éppen milyen céllal és szándékkal „írják át” a szerződést:

a. az állam azzal az új szerepfelfogással, hogy hajlandó a sértettől korábban elorzott hatalom egy részét visszaszármaztatni, és ha már nem tudta megelőzni a polgár áldozattá válását, legalább a helyreállításban vállal nagyobb kötelezettséget; és

b. a polgár is átírja a szerződést – értelmezésem szerint eléggé pesszimista megközelítéssel. A biztonságipar kialakulása ugyanis nem következhetett volna be anélkül, hogy az állampolgárok nagyobb szerepet ne vállaltak volna a saját biztonságuk – vagy inkább biztonságérzetük – erősítésében. A biztonsági ágazat léte a bizonyíték arra, hogy az állampolgár „saját kezébe vette” a saját biztonságáról való gondoskodást, s ezzel „visszavette” a korábban általa a társadalmi szerződéssel áttettelt jogot az államtól.

4.2. A büntetés eszköz, a helyreállítás cél – lehetne nagyon egyszerűen is összefoglalni a vizsgált hosszú **társadalomtörténeti folyamatot**. A kérdés ennél bonyolultabb voltát mutatja a hagyományos igazságszolgáltatás büntetéstannal foglalkozó szakirodalma, és a helyreállító igazságszolgáltatás jelentős számú forrása arról, hogy eszköz-e vagy cél a helyreállítás. Az

igazságszolgáltatás és a bűnözéskontroll tartalmát és feltételrendszerét alakító kriminálpolitika aktuálpolitikai elköteleződései sem teszik egyszerűbbé az értékelést. Én magam a **folyamatban a fordulópontokat kerestem**. Ezek sorában az egyik legfontosabbnak a bűncselekménnyel okozott **károk következményeit enyhítő kompenzáció megjelenését** tartom. Kétségtelenül ez volt az első lépés a **sérelem más mércével történő értékelésére**, ahol a bűncselekmény következményeit már nem csak az azonos súlyú sérelemkózással lehetett orvosolni. Témám szempontjából a következő fordulópont a XIX. században következett be, amikor a büntetőjogi reformok egyik következményeként **formalizálódtak a büntetések, és az igazságszolgáltatás "belépett" az átlagember életébe**. Az állami büntetőhatalom kialakulása csökkentette a krudélis reakciókat, mivel a személyi bosszút állami büntetéssé transzformálva be tudta építeni a garanciákat is a folyamatba. A folyamat következő állomásait a **hagyományos igazságszolgáltatás közösségi jellegének kialakulása** fémjelzi, majd a helyreállító igazságszolgáltatás eszközeinek és a közösségi büntetések elterjedésével a **büntetés „végrehajtásának” jogát is megkapja**, illetve visszakapja a közösség. **Ebben a fázisban jut szerephez a helyreállító igazságszolgáltatás eszközrendszere.**

Az említett társadalomtörténeti folyamatot a **modern igazságszolgáltatási rendszerek működésének időszakában** a kriminálpolitika mikénti alakulásának fényében is megvizsgáltam. A konfliktuskezelés modern és alternatív formájaként értékelhető **helyreállító igazságszolgáltatás megjelenését** (A) a sértetti mozgalmak, (B) a börtönnépesség növekedése miatti költségvetési kiadások növekedése, és (C) a hagyományos igazságszolgáltatás a bűnelkövetés és a visszaesés valódi okainak kezelésével kapcsolatos hatástalansága is segítette. A folyamatban nem elhanyagolható szerepet játszik, hogy a fejlett társadalmakban a „gondozó” társadalomból a „biztonsági” társadalomba vezető átalakulás folyamata zajlik. A társadalmi kontroll intézményei arra törekcsenek, hogy újabb és újabb megoldásokkal ellenőrizték és szabályozzák a lehetségesen felmerülő veszélyek legszélesebb körét. A civilizálatlan magatartások és az enyhe súlyú jogsértő cselekmények elleni küzdelem témájának beemelése a politikai diskurzusba a jogi szabályozás területének kiterjedéséhez vezetett, de ugyanakkor – paradox módon – egyre több alkalmat is teremtett a helyreállító igazságszolgáltatás eszközrendszerének alkalmazására.

4.3. További tényezőként azonosítottam a büntetőeljárás menetét „gyorsító” vagy a bizonyítás kötött rendszerét „lazító” **olyan jogintézmények megfogalmazódását, amelyek a terhelttel való „megegyezést” célozzák**, és amelyek formális keretet teremtettek a jóvátételi megoldások alkalmazására. Ez a rugalmasság **a szankcióalkalmazási hatalom reallokációjaként** is megfogalmazható. Az elmúlt évtizedek legjelentősebb változása az az egyre erősebb folyamat, amelyben nem bírósági szervezeteket „kvázi-büntető” hatáskörrel (vagyis azzal a hatáskörrel, amely korábban csak a bíróságnak „dukált”) ruház fel a jogalkotó. Európában különösen azokban az országokban erős a szankcióalkalmazási hatalom ’újraelosztása’, ahol az ügyészségnek diszkrecionális joga van az eljárás megindítására. Hazai példaként említhetjük a „vádemelés elhalasztása” jogintézményét, amely a büntetőeljárás előkészítő szakaszának felértékelődését, és ügyész pozíciója jelentős megerősödését eredményezte. Voltaképpen ezek a „lazítások” tették lehetővé, hogy az 1980-as évek során elterjedjenek a **rugalmas, és a sértett szempontjainak érvényesítésére különös hangsúlyt helyező diverziós formák**: a helyreállítás, a jóvátétel, a kárpótlás, a sértett-áldozat egyezség. Mivel ezekben az új megoldásokban a részvétel, a beleegyezés és az egyezkedés döntő

szerepet játszik, **párbeszédes és résztvevő igazságszolgáltatásnak** is nevezik. Napjainkban tehát határozottan **megerősödtek a büntető igazságszolgáltatásban a „megegyezési” elemek**, és egyre erőteljesebb a civiljogi megoldások „beszivárgása” a büntetőjog, illetve a büntetőeljárás-jog területére.

4.4. Az 1990-es évekre az igazságszolgáltatás megérett a változásokra, mely igény a társadalom egyéb területein zajló átalakulással párhuzamosan jelent meg – bár Magyarországon némiképp másként, mint a fejlett demokráciákban. A **résztvételi demokrácia** megfogalmazódása, technikáinak és jogintézményeinek megjelenése **átalakította a hatalomgyakorlás formáit**, kiszélesítette, ha úgy tetszik, popularizálta a hatalomgyakorlás folyamatát. A hatalomgyakorlás kiszélesítésének igénye többféle formában is megjelent a büntető igazságszolgáltatás területén. Az erre utaló első jelek egyikeként értékeltem a **közösségi rendőrség koncepciójának megfogalmazódását**, amely azt a szándékot tudatosította, hogy a helyi közösség nemcsak elvárásokat fogalmaz meg a biztonsággal kapcsolatosan, hanem hajlandó tenni is érte, rááldozni az éjszakáját az őrködésre, időt szánni a szervezet alakítására és működtetésére. A közösséget tehát nem is kellett olyan nagyon bevonni a problémamegoldásba az igazságszolgáltatás területén, mivel önként jelentkezett a részvételre. A résztvételi demokrácia hatásának másik fő vonulata az igazságszolgáltatás területén az **„egyezkedési” igazságszolgáltatás megjelenése** a „kirótt” igazságszolgáltatás helyett, illetve mellett.

Értékelésem szerint ez a folyamat is azt jelzi, hogy **erősödik az igazság „szolgáltatására”, és a „résztvételi igazságszolgáltatásra” vonatkozó közösségi, társadalmi igény**. A **helyreállító igazságszolgáltatás értelmezésében egyfajta szintézis**. Összegzi és különféle elemekből egységre ötvözi a történeti fejlődés eredményeit. Felmutatja azokat a célokat, kidolgozza, és használatra alkalmassá teszi azokat az eszközöket, amelyek a hagyományos igazságszolgáltatás felelősségre vonási eljárásában elsikkadnak. Ezért képes a helyreállító igazságszolgáltatás közvetlenebbül szólni a felekhez, és foglalkozni a helyreállító igazságszolgáltatás központi fogalmával, a felelősséggel.

5. Az igazságszolgáltatási reformok és a bűnözéskontroll: diszkrépancia a technikai fejlesztések és a költséghatékonyság követelménye között

5.1. A globalizációs hatások és a társadalmi különbségekből eredő konfliktusok befolyásolják a büntető **igazságszolgáltatási reformok peremfeltételeinek** tervezhetőségét. Napjaink büntető igazságszolgáltatási reformjai, illetve reformkísérletei sokféle kényszerpályán mozognak. Ezek közül emeltem ki néhány olyan szempontot, amelyek behatárolják a választott kriminálpolitikai irányvonal tartalmát és az igazságszolgáltatási reformok sikerét.

(A.) A bűnözéskontroll szóhasználatában általánossá vált az **érzelmileg színezett, populáris és kirekesztő megfogalmazások** alkalmazása. Ettől nem függetlenül a polgárok félelme a bűnözéstől jelentős mértékben növekedett, miközben a tényleges bűnözési és viktimizációs adatok folyamatosan mérséklődtek.

(B.) E helyzetet a büntetőjog kettős irányú fejlődési folyamata is alakította, amely **„felfelé” is és „lefelé” is átlépte kompetenciahatárait**. A „fölfelé” területfoglalással – például a terrorizmus elleni küzdelemmel, vagy még inkább azzal a móddal, ahogy ezt a jelenséget a kormányok általában értelmezik – a ’háború’ és a ’bűnözés’ közötti határok mosódnak el. A terrorizmus ugyanis nem háború, és a súlyos bűncselekmények elleni küzdelemtől is különbözik, mert politikai-ideológiai szándékok, érdekek vannak a háttérben. Ugyanakkor a küzdelem ellene – amelyet a politikai szóhasználat, talán nem véletlenül, a háború szóval jelöl – összemosza a rendészet és a honvédelem feladatkörét. Folyamatosan állami

vészhelyzetet implikál, mintha ez hagyományos háború lenne, és kirívó mértékben alkalmaz kényszereszközöket. A büntetőjog „lefelé” helyfoglalására a helyi bűnmegelőzés, illetve a zéró tolerancia kínálkozik példának, amely szintén elmosza a bűnözés és a nemkívánatos vagy civilizálatlan magatartások befolyásolása közötti határvonalat. Ezen a területen a rendőrség és a szociális szolgálatok közötti kompetenciahatárok válnak bizonytalanná.

(C.) A XX–XXI. század fordulóján a csúcstechnika közvetlenül is megjelent a bűnözéskontrollban. A világpolitikai helyzet megváltozásával ugyanis szükségszerűen meg kellett találni azt a „felvevőpiacot”, amely a csúcstechnikai fejlesztéseket igényli és azokat használni is tudja. Napjainkban a **csúcstechnológiák fejlesztésének kiváló terepe a bűnözéskontroll**. Egyrészt, mert a terrorizmus elleni küzdelem folyamatosan olyan új eszközök kifejlesztését és alkalmazását igényli, amelyek önmagukban is indokolják a további fejlesztéseket (íriszdiagnosztika, Echelon-rendszer, test-szkenner); másrészt, mert a büntető igazságszolgáltatás egyéb területei (szankció-végrehajtás) is felvevőpiacul szolgálhatnak. Így jelenik meg az elektronikus személykövető rendszer eszközei között a mobiltelefonra és a műholdas követésre alkalmas személyellenőrző eszközök újabb és újabb nemzedéke. A csúcstechnológiai fejlesztések emellett kiemelten hasznosulnak a szituációs bűnmegelőzés területén (pl. területfelügyeleti eszközök és vagyonsvédelem). Végül

(D.) a gazdasági nehézségek a büntető igazságszolgáltatással kapcsolatos költségek mérséklését indokolják, ezért **egyre többféle diverziós forma jelenik meg a büntetőeljáráásban**.

Az egyik oldalon tehát jelentős – főként technikai – fejlesztések, a másik oldalon pedig a költséghatékonyság szempontjaira is tekintettel lévő új jogintézmények jellemzik a posztmodern bűnözéskontroll eszközrendszerét.

5.2. A helyreállító igazságszolgáltatás értékelését is meghatározzák azok az új társadalmi jelenségek, amelyek a bűnözéskontroll kereteit és formáit alakító kriminálpolitikai irányvonalat befolyásolják. Mindenekelőtt az a – jóléti állam megroppanását mutató, s a szociálpolitikában világszerte tapasztalható – paradigmaváltás, amely az integráltsággal, a kohézióval és a létbiztonsággal jellemezhető társadalomkép elhalványulását tükrözi. A napjainkban érvényesülő társadalomkép az egyenlőtlenségek korlátlan elfogadása felé tendál, s a társadalmi újratermelés egészéért vállalt **közfelelősség helyébe az egyéni felelősséget állítja**. Bemutattam azt, hogy ez a változás a büntetőpolitikában a „megérdemelt büntetés” elvére épülő **büntetésmodell** széles körű elterjedését segítette. Az emberi jogok felértékelődését jelző jogfejlődés hatással volt a büntető felelősségre vonás során az elkövető rendelkezési jogának érvényesülésére. Ezt azonban érzékenyen befolyásolja az **áldozat szerepének megerősödése** a büntető igazságszolgáltatásban. Megállapítottam, hogy a kriminálpolitika az elkövető és a sértett jogaira egyre inkább **zéró-összegű egyenletként** tekint, amelyben a sértetti jogok teljesebb érvényesülése az elkövetők jogainak korlátozásával jár. Ezt a megközelítést erősíti a félelemben való osztozás negatív érzésén alapuló **univerzális áldozat-mentalitás kialakulása**, amely szoros összefüggésben van a **társadalmi „kockázat-termeléssel”**. Az állampolgárok biztonság iránti igénye erőteljesen fogalmazódik meg, olyannyira, hogy ez a szükséglet a mások, de akár még saját szabadságjogaik korlátozásával szemben is elfogadóbbá tette az embereket. Az elemzésnél nem maradhat figyelmen kívül a büntető igazságszolgáltatás intézményeivel kapcsolatos új elvárások megjelenése, például a **közszolgáltatási intézmények működésében érvényesülő piaci elvek**. És végül, lehetetlen volt nem számolni azzal a hatásrendszerrel, amelyet a **tömegkommunikáció** gyakorol a bűnözéshez, a bűnelkövetőkhöz és az áldozatokhoz való viszony változására.

6. Az érzelmek és az igazságszolgáltatás: változik az érzelmek kimutatásához való viszony, és átíródnak a szégyen kulturális határai. Az érzelmek manifeszt megjelenése vált jellemzővé a büntető jogalkotásra és az igazságszolgáltatásra

6.1. A kriminálpolitika „sokat tud” az **emóciók kulturális és szociálpszichológiai** vonatkozásairól: élhet és visszaélhet érzelmekkel, felkorbácsolhat érzelmeket, de ki is használhatja például a morális pánik keltette társadalmi felháborodás érzelmi expresszivitását. Figyelmem tehát az érzelmek jelentőségére és hatásának vizsgálatára irányult. Az **érzelmek és a bűnelkövetés** szoros kapcsolatban vannak egymással, s a kapcsolat értelmezhető az elkövető, a sértett, valamint az állam, az állampolgárok, pontosabban a közvélemény oldaláról. **Az elkövető viszonyulását a tettehez legjobban az érzelmei fejezik ki.** A hagyományos igazságszolgáltatás azonban nem kíváncsi az érzelmekre, vagy ha igen, megelégszik azok formális kifejeződésével, miközben az elkövetőnél is dinamikájában változnak az érzelmek. Ez a jellegzetesség nem „hasznosul” a hagyományos igazságszolgáltatás felelősségre vonási folyamatában.

A dolgozatban arra is kerestem a választ, hogy igaz-e, hogy a bűnözéskezelés neutrális, és **lehet-e az érzelmeknek szerepük a jogban?** A szégyen és az erkölcsi ítéletalkotás kapcsolatának áttekintésénél arra a következtetésre jutottam, hogy a büntetőjogi jogsértés és az igazságszolgáltatás szempontjából a **szégyenérzet és a bűntudat** megkülönböztetésének van jelentősége. **A szégyenérzet a társadalmi konvenció megsértéséhez, a bűntudat pedig a morális, erkölcsi normasértéshez kapcsolódik.** Vizsgáltam, hogy van-e helyük az érzelmeknek a bűnözéskezelésben, kaphatnak-e az érzelmek helyet az egyes jogintézmények működésében, és hogy valóban annyira „érzelemmentes-e” az igazságszolgáltatás, mint amennyire első pillanatban gondoljuk. Büntetőjogtudósok állításaival igazoltam, hogy a büntetés becsületbe vágó szankció, és a megtorlást emocionális jellege különbözteti meg az egyéb jogterületeken alkalmazott jogkövetkezményektől. A büntetési rendszer nem lehet közömbös a cselekménnyel szemben, ki kell fejeznie a sértett felháborodásával való szolidaritást. A hagyományos igazságszolgáltatás sem lehet teljesen mentes az érzelmektől, **a helyreállító igazságszolgáltatásnak pedig lényege az érzelmekkel való operálás.**

6.2. A helyreállító igazságszolgáltatási eszközök értelmezésénél támaszkodtam Sajó megállapításaira, amelyek igazolták, hogy a jog eszközeivel is megkísérelhető a szégyenérzet orvoslása. Abban a kultúrában, amelyben az érzelmek a magánszférába tartoznak, lelepleződésük szégyent kelt. Nem lehet azonban figyelmen kívül hagynunk, hogy **megváltozott az érzelmekhez való viszony,** illetve azok elrejtésének követelménye, továbbá annak is jelentősége van, hogy különbözőképpen változott meg az egyes társadalmi rétegek viszonya az érzelmekhez. A folyamatban alapvető jelentőséget tulajdonítok a **technika fejlődésének,** amely számos olyan új eszközt hozott létre, és tett mindenki számára hozzáférhetővé, amelyek alkalmasak a magánszféra sértésére. **A könnyen elérhetőség megváltoztatja az eszközök használatához való viszonyt és az eszközhasználat célját.** Ezzel indokoltam azt a következtetésemet, hogy a rossz helyzetű társadalmi csoportok tagjai számára a privacy megsértése, a lelepleződés és a szégyen nem feltétlen a státusz elvesztésével járó veszélyt jeleníti meg, hanem sokkal inkább az egyetlen utolsó „kincs” áruvá tételére nyújt lehetőséget. Ez a kincs az **emberi méltóság, amely az új technikai eszközök segítségével válik „értékesíthetővé”.** A siker hagyományos lehetőségei ugyanis e réteg számára nem állnak rendelkezésre. A képzettségi hiányokkal rendelkezők számára két út nyílik a számukra adott korlátok közül kitörésre: (A.) a bűnelkövetés, mint illegális, de

nagyon hatékony eszköz a pénzszerzésre és a felemelkedésre. (B.) A technikai fejlődés pedig „megnyitotta” előttük a másik „mobilitási” csatornát is: a média „trash”-műsorait, s a teljes bulvár-világot. Ezek a műsorok hívják őket, a siker egyetlen lehetőségét kínálva: önként adják fel méltóságukat. A privacy megsértése (még inkább: feladása), a lelepleződés és a szégyen nem a státusz elvesztésével járó veszélyt jeleníti meg, hanem egy olyan szcénára belépés lehetőségét nyújtja, amely másként gondolkodik a magánszféra hatáiról. Jelenleg tehát éppen annak a folyamatnak vagyunk a tanúi, amelyben **változik az érzelmek kimutatásához való viszony, és amelynek során átíródnak a szégyen kulturális határai.** E helyzetnek kétségtelen jelentősége lehet a helyreállító igazságszolgáltatás működésére is, mivel a helyreállító igazságszolgáltatás újdonsága éppen abban áll, hogy az **érzelmi, a lelkiismereti/pszichológiai elemet erősíti a felelősségre vonásban.** Abban bízunk, hogy fel lehet kelteni a tettesben az elkövetett tett miatti szégyenérzetet, és a bűnbocsánat elnyerésének őszinte szándékát. A jogi elemek helyett tehát a pszichológiai elemekre helyezi a hangsúlyt.

6.3. Az **érzelmek manifeszt megjelenése** érzékelhető egyrészt a bűnözésről és az igazságszolgáltatásról zajló közbeszéd érzelmekkel és indulatokkal telítettségében, másrészt a szankciók végrehajtásának új jellemzőiben. A bűnözéshez való viszonyban a düh, a felháborodás, a szégyen akár tekinthetők a társadalmi erkölcsiség érzékelő barométerének is. Ma már azonban az sem elképzelhetetlen, hogy egy büntetőjogi szankció sérti az emberi méltóságot – ez ugyanis még akkor is előfordulhat, ha ebbe az elítélt beleegyezett. Tény, hogy megszégyenítő szankciókkal korábban is találkoztunk a történelemben. A civilizáció előrehaladásával, a modern társadalmakban viszont úgy tűnt, mintha mérséklődtek volna azok az indulatok, amelyek a bűnelkövetők megbélyegzését kívánták. Úgy tűnt, hogy az emberi jogok megfogalmazódása eliminálta a megbélyegző szankciókat és a jóléti állam sikerrel tud ellenállni a punitivitás kísértésének. A helyzet azonban megváltozott, és az elmúlt két évtizedben **az érzelmek „szabadjára engedése” vált jellemzővé a büntető jogalkotásban és az igazságszolgáltatásban.** Az érzelmek „eleresztése” jól illeszkedik a bűnelkövetők démonizálásának folyamatába. Értékelésem szerint először a „rovás törvények” (lásd: „Three Strikes and You're Out”) nyitottak új fejezetet az bűnözéskezelés és az érzelmek kapcsolatában, azok ugyanis a tettarányosságon messze túlterjeszkedve közömbösíteni, semlegesíteni akarják a bűnelkövetőt. Ezt követte az ún. civilizálatlan magatartások és státuszcselekmények üldözésének kiterjesztése, amely szabályozást érzelmekre apellálva és az emberek biztonságérzetének hiányára rájátszva végezte el a jogalkotó. A **modern technikai eszközök felerősítik az érzelmek hatását,** ezért a büntető jogalkotás és a kriminálpolitika tudatosan operál az érzelmekkel és ebben nagy jelentőséget tulajdonít a publicitásnak.

6.4. Dolgozatomban megvizsgáltam az érzelmek konkrét megjelenési formáit az igazságszolgáltatásban, és ehhez áttekintettem az **érzelmekhez kapcsolható krízishelyzetek,** illetve a konfliktusok kezelésében jelentőséggel bíró **rítus és katarzis** fogalmait és jelentőségét. Nem kétséges, hogy még a hagyományos büntetőeljárás is egy olyan eljárásrend, amelynek folyama számtalan példával szolgál a **rituális viselkedésre:** a bírósági tárgyalóteremben zajló drámától az elkövető de-perszonalizációjáig például a büntetés-végrehajtási hospitalizáció során, vagy a befogadás/kirekesztés következményével járó beavatási szertartásig a börtönök világában. A **rítusok a kulturális kommunikáció ismétlődő és leegyszerűsített mintáinak** tekinthetők, amelyek a szimbolikus kommunikáció révén integráló funkcióval rendelkeznek, azaz a rítus maga is kötődéseket hoz létre, közösségi

identitást teremt. A rítusok kötik össze az egyént a közösséggel, s a büntetésnek a társadalom dinamikájában betöltött szerepe a megsértett közösségi rend helyreállítására irányul. A rítus az érzelmek felébresztésében is fontos szerepet játszik, feladata, annak elérése, hogy a résztvevők kognitív, morális és érzelmi átalakuláson menjenek keresztül. **A helyreállító igazságszolgáltatás rítusai megfelelő módon képesek kifejezni a kirekesztés és a visszafogadás szakaszait.** A társadalmi dráma performanszának sikere azon múlik, hogy a közönség azonosulni tud-e a szereplővel és a szöveggel, és ez által megteremtődnek-e azok a feltételek, amelyek között a megjelenítés kulturális jelentéseket közvetíthet a közönség számára. A **sikeres performanszban** a jelek valóban azzá válnak, amit jelentenek: a **szimbólumok és referenciáik eggyé válnak.** Voltaképpen **ebben látom a helyreállító igazságszolgáltatás és a rítus kapcsolatának erejét.** A rituális interakciók folyamán a személy az „állampolgári státusz” helyett egy teljesen eltérő entitást kap – a „tettes” vagy a „bűnöző” pozícióját. A bűnelkövetés, mint dráma ugyanis szakaszokra osztható.

a.) Az első a konfliktus, azaz a bűnelkövetés (amely a norma által vezérelt társadalmi viszonyok megbomlását is jelzi).

b.) A második szakasz a helyzet válságként definiálása, azaz különleges kilengésnek, rendszeridegen tettetnek és nem szokásszerű viselkedésnek lehet értelmezni a bűnelkövető magatartást.

c.) A harmadik rész a helyreállítási törekvés segítése, ösztökélése, és végül az egység újrateremtése, a be- és visszafogadás demonstrálása.

Nem kétséges, hogy a helyzet kulcsa a katarzis élményében van, a megrendült, emelkedett, megtisztult lelkiállapotban és az erkölcsi megtisztulásban. A dráma kialakulása elválaszthatatlan a megtisztító szokásoktól, etikai és esztétikai közösségi jellegétől. A **bűnelkövetés dráma, és mindenki számára az: a sértettnek, az elkövetőnek és a közösségnek is.** Nem esztétikai, hanem **morális katarzisa van szükség,** amelyben a szubjektum megrázkódtatása, önkritikája, az egyénből a nembeliségbe emelkedése következik be. A katarzis olyan élmény, amely a bűnelkövető embert a mások szempontjait figyelembe vevő, mások jogait és érdekeit tiszteletben tartó ember egészévé változtatja át. A helyreállító igazságszolgáltatás rítusai azt a hiányzó formát kínálják, amely azonosíthatóvá teszi a társadalmi reintegráció folyamatát és egyes állomásait, illetve demonstrálja a szolidaritást, mind a szabályszegés következményeit elszenvedők, mint a szabályokat megszegők számára. A rítusoknak ezért különös jelentőségük van a helyreállító igazságszolgáltatás eszközrendszerében.

A rítusoknak végső soron morális tartalmuk van, a Jó és a Rossz megkülönböztetésére és elhatárolására szolgálnak. Nem tudják ezt az üzenetet közvetíteni akkor, ha **a jogalkotó elképzelései nem kiforrottak a „Jó” és a „Rossz” határvonalairól.** Ekkor ugyanis a korábbi számkivetett visszafogadása nem képes elérni azt a katarzist, hogy „helyreállt a rend”, „megbocsáttatott a vétek”, mivel nem is mindenki gondolja úgy, hogy a vétek, valóban vétek volt, a veszély (például a személyben rejlő) elhárult, a morális rend helyreállt. Ráadásul a társadalmi visszafogadás folyamatának nem azonosíthatók jól meghangszerelt ismerős rituáléi sem.

7. Az igazság iránt megnyilvánuló szükségletben nincs különbség a hagyományos és a helyreállító megközelítés között, de másként definiálják a „kibillent rend” fogalmát, és más eszközökkel akarják helyretolni azt

7.1. A jóvátételi megközelítés értékei és módszerei ugyan elsődlegesen a bűnelkövetésben megjelenő konfliktus kezeléséhez kapcsolódnak, de nem csupán jogi, vagy személyi

konfliktus megoldására alkalmasak, hanem **képesek más súlyos társadalmi konfliktus rendezésére is**. A helyreállító igazságszolgáltatás paradigmaváltását jelentő holisztikus szemléletmód hatalmas előrelépést jelent a tradicionális „jogérvényesítés-alapú” megközelítéssel szemben.

A helyreállító igazságszolgáltatás teoretikusainak többsége a hagyományos igazságszolgáltatáshoz viszonyítva fogalmazza meg az új igazságszolgáltatás területét. Az értekezésben bemutatom, hogy a **helyreállító igazságszolgáltatás valóban különbözik a hagyományos igazságszolgáltatástól**, és a különbség **három vonatkozást tekintve meghatározó**: (A.) a helyreállító igazságszolgáltatás átfogóan tekint a bűncselekmény elkövetésére, és nem csupán jogellenes cselekményként definiálja azt, hanem a lényegét abban a sérelem okozásban látja, amelyet az elkövetők a sértetteknek, a közösségnek, de akár még maguknak is okoztak. (B.) Több szereplőt von be a bűnözés kezelésébe: ahelyett, hogy szerepet jellemzően csak az államnak és az elkövetőnek adna, bevonja az áldozatokat és a közösséget is a folyamatba. (C.) Különbözőképpen méri az eljárás sikerességét: ahelyett, hogy az alkalmazott büntetés súlyosságával mérné a sikerességet, azt tartja fontosnak, hogy az okozott kárt és sérelmet milyen mértékben sikerült helyreállítani.

A helyreállító igazságszolgáltatás a konfliktusmegoldás alternatív eljárásainak kimunkálásával alapvető lényegét tekintve tér el a hagyományos igazságszolgáltatástól. Megközelítése **másfajta kérdéseket** tesz fel, **másfajta igazságosságelméletre épül, másként tekint a folyamatban résztvevő szereplőkre**, és **mások a céljai** is. Nem egy új országút tehát „régicélokhoz”, hanem új uticélokhoz vezető új útvonal.

7.2. Az **igazság iránti szükséglet kielégítésének funkciója** egyértelműen azonosítható a hagyományos igazságszolgáltatásban, hiszen a “kibillent rend helyreállítása” a célja. Mivel az igazság mibenlétének kérdése a filozófia alapproblémája, a helyreállító igazságszolgáltatás vizsgálatánál, annak eldöntése az egyik legizgalmasabb kérdés, hogy igaz-e, hogy **más igazságelmélet az alapja, mint a hagyományos igazságszolgáltatásnak**. Következtetésem szerint az **igazság iránt megnyilvánuló szükségletben nincs különbség a hagyományos és a helyreállító megközelítés között**, mivel a helyreállító igazságszolgáltatás ugyanúgy feladatának tekinti a “rend helyreállítását”, mint a tradicionális igazságszolgáltatás. Abban viszont különbség van, hogy a két megközelítés **miként definiálja a “kibillent rend” fogalmát**, és abban, hogy hogyan és milyen eszközökkel akarja helyreállítani azt.

7.3. A bűnelkövetés menthetetlenül erkölcsi kérdés (is). Abban minden etikai irányzat egyetért, hogy a jó és a rossz közötti különbség tudatában, szabadon végrehajtott tetteink és/vagy ezek indítékai számon kérhetők, tudnunk kell őket igazolni, azaz felelősséggel tartozunk értük. Ez a **felelősség** a közfelfogás szerint **elválaszthatatlan az ember erkölcsi méltóságától**. Az emberi kötelesség és a méltóság közötti kapcsolatban a hangsúlyt én az ‘emberiség méltóságára’ helyezem. Értelmezésemben a kanti morális lény kötelessége éppen azért keletkezik és áll fenn, mert a benne rejlő emberi méltóság csak “egy hányada” az emberiség méltóságának, azaz a minden emberben meglévő méltóságnak. Az erkölcsi felelősség kérdése a hagyományos igazságszolgáltatást in concreto kevésbé érdekli, hiszen ez már megjelent a büntetendővé nyilvánítás jogalkotói döntésében, és nyilvánvaló módon kifejeződik az alkalmazott szankcióban, amelyet valamely motívum, célzat, körülmény fennállása miatt alkalmaztak hosszabb tartamban, vagy súlyosabb formában. Nem is a büntetőjogi bűnösségi körülmények értékelése a lényeg, amely a jog szempontjai szerint alapozza meg a felelősségre vonást. Az a fajta felelősség és **számon kérhetőség** a lényeg, amely a velejét adja a helyreállító igazságosságnak: **a tettel való szembenézés, és az erkölcsi**

felelősségvállalás elengedhetetlensége. Ebből a szempontból a **helyreállító igazságszolgáltatás** is „tettarányos”, hiszen „érdem szerint” mér: olyan mértékű lelkiismeret-furdalást és olyan szintű megkövetést vár el, amelyet az okozott sérelem szükségessé tesz.

7.4. A konfliktusok morális megoldása eleve kizárja az erőszakot és az elvtelen kompromisszumot. A **morálisan megalapozott cselekvés alapja a diszkurzivitás és a megértés.** A diskurzusetika értelmében tehát az minősül helyesnek, amit egy torzítás- és uralommentes vitában az érintettek helyesnek fogadtak el. A folyamatban kiemelt jelentősége van a szolidaritásnak, amelynek alapja a másik fél nézőpontjának átvételére való képesség, az empátia. Nem vállalkoztam a diszkurzív helyreállító igazságszolgáltatás elméletének kidolgozására. Már csak azért sem, mert maga a helyreállító igazságszolgáltatás fogalomköre is képlékeny. Ráadásul az általa vallott új paradigmát szembeállítani csak a hagyományos igazságszolgáltatás paradigmájával lehet, mivel a helyreállító igazságszolgáltatás csak módszereiben indult különböző vágányokon, önmagában is kidolgozatlan elméletalkotásában még nem. A diszkurzív elemzés lehetőségének jelzésével annak a megkülönböztetésnek kívántam hangsúlyt adni, hogy a bűnelkövetésről folyó diskurzus – lett légyen az formális, igazságszolgáltatási keretekben folyó, vagy egyéb formájú – egyszerre tartalmaz leíró és normatív elemet, és mindig felkínál egy lehetséges módot a különféle szerepek, ügyek, feladatok megértésére és a viselkedés hozzáigazítására ehhez a megértett valósághoz. Mivel az igazságszolgáltatás is társas tevékenység, és mindig jelen vannak benne – legalább potenciálisan – rivalizáló értelmezési lehetőségek, tehát az a folyamat, amelyben a jelentésadás megtörténik, társas jellegű. Mégis azt tapasztaljuk, hogy ez a jelentésadás alig-alig terjed ki az igazságszolgáltatásban szereplők önreflexióira, tapasztalataira. A diszkurzív elemzés a **helyreállító igazságszolgáltatás hermeneutikai aspektusát emeli ki**: azzal foglalkozik, miként értik és teremtik meg egyidejűleg egymással, a valósággal, valamint az általuk megélt valóság leírására csekély mértékben alkalmas jogi nyelvvel folytatott párbeszédben az érintettek az igazság elérésének folyamatát. Itt is szembe kell néznünk azonban az igazság alapproblémájának kettősségével: annak meghatározásával, hogy mihez viszonyítunk, és azzal, hogy miben áll az igazság maga, azaz mi az igazság természete.

8. A jövőért való felelősségvállalást jelentő aktív felelősség az a viszonyrendszer, amely a helyreállító igazságosság alapjául szolgál. A helyreállító igazságosság, mint a rehabilitációs paradigma új köntöse és továbbélése

8.1. Az **igazságosság** a modern társadalom egyik alapértéke és normatív követelménye, mivel a társadalom magáévá tette azt a felfogást, hogy az elfogadható – vagy még inkább a támogatásra érdemes – társadalmi berendezkedésnek meg kell felelnie az igazságosságra vonatkozó társadalmi képzeteknek. Hogy az adott társadalmi berendezkedést az emberek többsége igazságosnak minősíti-e, az rendkívül erőteljesen befolyásolja a társadalom legitimációját, az embereknek a rendszerhez való viszonyát, társadalmi közérzetét és a társadalmi kohézió állapotát. Az igazságosság normatív követelménye univerzális, a társadalmi cselekvés minden szférájában megjelenik és leginkább az elosztás rendjének értékelésénél tölti be az értékmérő szerepét. Az igazságosság legtöbbször **normatív kiindulópont**, de elvei logikailag nem vezethetők le közvetlenül valamely általánosabb tézisből, vagy valamilyen erkölcsi tételből, hanem csak egy olyan hipotetikus szerkezetből, amely az igazságosság elvének megalapozásául szolgál. A hipotetikus szerkezet alapjául Rawls például a modern alkotmányos demokrácia politikai kultúráját, Habermas pedig a

kommunikatív szituáció általános (ideális) feltételeit jelölte meg, amelyek mindegyike be van ágyazva a modern társadalom történelmi-társadalmi viszonyaiba. Ha ennek a hipotetikus szerkezetnek az alapját a helyreállító igazságosság esetében keressük, olyan viszonyrendszert kell találnunk, amely szintén be van ágyazva a modern társadalom történelmi-társadalmi viszonyaiba. Úgy gondolom, hogy az **aktív felelősség az a viszonyrendszer, amely a helyreállító igazságosság alapjául szolgál.** Az **aktív felelősség a jövőért való felelősségvállalást jelent:** a bűncselekmény következményeivel való szembenézést, a károk helyreállításának szándékát, és a társadalmi tagság visszaállítani akarásának bizonyítékát.

A helyreállító igazságosság értelmezhető **elosztási igazságossággént**, amelyhez segítségül lehet hívni a társadalmi igazságosság és a szolidaritás, valamint az esélyegyenlőség érvényesülését. A helyreállító igazságosságot értelmezhetjük **eljárási igazságként**, hiszen nem csak annak van jelentősége, hogy milyen a kimenete az eljárásnak, de annak is, hogy milyen mértékben tartják méltányosnak vagy méltánytalannak az eljárást, amely a kimeneti eredményhez vezetett. S ha az igazságosság fokmérője az **eljárási méltányosság érvényesülése**, az abban való részvétel lehetséges mértéke, akkor a helyreállító igazságosság tökéletesen illeszkedik ezekhez az elvárásokhoz.

Dolgozatomban a helyreállító igazságszolgáltatás alkalmazhatóságának lehetőségeit keresve, kiléptem a büntető igazságszolgáltatás területéről és azt vizsgáltam, hogy a magyar társadalom előtt tornyosuló megoldatlan problémák közül melyek azok, amelyeknél hatékonyan alkalmazható a jóvátételi megközelítés. Ez a szempont különösen élesen merült fel a különböző igazságosság-fogalmak vizsgálatánál, illetve a társadalmi igazságosság kérdésénél. A **társadalmi igazságosság gyakorlati érvényesítése** az egyik legnehezebben megoldható problémája a közpolitikának. A közpolitika (policy) elmúlt évtizedekbeni korszaka három nagy szakaszra osztható Európában, és az államnak mindhárom szakaszban más és más a szerepe. Az első szakaszt a koordináló, a másodikat a szabályozó, a harmadikat pedig a fejlesztő állam jellemzi. A helyreállító igazságszolgáltatás konfliktusmegoldó alkalmassága különösen a harmadik szakaszban mutatkozhat meg.

8.2. Nem könnyű a társadalmi igazságosság elveit a gyakorlatba átültetni. A jóléti állam megpróbálta, ezért Európában a jóléti rendszerek biztosították az elsődleges eszközt az állampolgárok integrálására. Ezek az eszközök elérték a marginális helyzetben lévőköt is, és biztosították a „**társadalmi tagság**” – legalább minimális – gazdasági feltételeit. A jóléti államban a gondok jelentős részét (bűnözés, egészség-, képzettség-, munka-hiány, szegénység, családi diszfunkciók) olyan problémaként fogták fel, amelynek társadalmi okaik vannak, s amelyek szociális technikákkal és a szociális munka módszereivel leküzdhetők. E felfogáshoz jól illeszkedett a „társadalmi mérnökség” gyakorlata, amely nem „tervezett”, nem „mért”, és a legritkább esetben „számolt”. A források bősége idején erre ugyanis nem volt szükség. Az 1980-as évek elejére azonban a gazdasági válság finanszírozhatatlanná tette az igazságszolgáltatás drágán működő rendszerét. Az emberi jogok felértékelődésének tükrében pedig tarthatatlanná vált az alapjogi követelményekre „süket” bűnözés-kezelési rendszer. A kiformalódó jóvátételi megközelítésben a **sértettek** célcsoportja mellé az 1990-es évek elején felsorakoztak a **közösség** és az **elkövető** szempontjai is. Ezt a változást a **rehabilitációs paradigma sajátos, új köntösben való megjelenéseként, illetve továbbéléseként értelmeztem.** A jelenséget azzal magyaráztam, hogy a gazdasági helyzet megváltozása sem eredményezhette annak a tudásanyagnak az eliminálódását, amelyet a szociálpolitika és a kriminológia halmozott fel a treatment időszakában a kedvezőtlen

társadalmi helyzetek felhajtó erőiről. A jóléti állam ugyanolyan viszonyítási ponttá vált, mint az athéni demokrácia: nem volt teljes (hiszen nem mindenki számára biztosította a teljes jogú tagságot), de mégis a demokratikus működés arche típusának tekintjük. Hasonlóan vagyunk a **jóléti állam kriminálpolitikájával**. Azok a szándékok, amelyek megjelentek a treatment ideológiájában a kriminológia tudománya 200 éves fejlődésének eredményeire támaszkodtak. Igaz, hogy az emberi jogokra érzéketlen volt, tény, hogy nem tekintett a költség-hatékonyság szempontjaira, viszont a benne megtestesülő egyenlőségeszmény és a szolidarisztikus viszonyokra alapozott emberkép, amely állampolgárainak a társadalmi tagságot kínálta, az egyenlő jogokat és az egyenlő lehetőségeket akarta biztosítani, továbbra is vonzó maradt.

8.3. A jóléti állam kriminálpolitikájának válsága idején a **helyreállító igazságszolgáltatás és a bűnmegelőzés területének megerősödése a hagyományos igazságszolgáltatás eltérő típusú hiátusaira reagált**. (A.) A bűnmegelőzés fontossá válása azoknak a viktimológiai felméréseknek volt köszönhető, amelyek jelezték, hogy nagy a különbség az elkövetett és a regisztrált bűncselekmények száma között, s egyre élesebb kritikák fogalmazódtak meg a hagyományos igazságszolgáltatás kontrollfunkcióival kapcsolatban. (B.) A helyreállító igazságszolgáltatás előtérbe kerülése viszont annak volt köszönhető, hogy nem volt kielégítő az a mód, ahogy a hagyományos igazságszolgáltatás eljárása zajlott, és ahogy a vitákat kezelte.

9. A helyreállító igazságszolgáltatás elvei és értékei

9.1. A helyreállító igazságszolgáltatás a **bűnözés problémamegoldó megközelítése**, amely a probléma megoldásába (a) bevonja magukat az érdekelteket, (b) a helyi közösséget, és (c) aktív kapcsolat alakít ki az igazságszolgáltatási hatóságokkal. Nem speciális gyakorlat, inkább a probléma-megközelítési elvek új rendszere, amely orientálhatja a bűnözés-kezelő szervezetek napi gyakorlatát. A helyreállító igazságszolgáltatás bár jóvátételi programcsomagként indult, mára sokkal inkább egy gondolkodásmód, egy életfelfogás, és egyfajta hit abban, hogy jó időben és jól feltett kérdések régi beidegződéseket is képesek megváltoztatni. Központi fogalmai a felelősség és a kötelezettségvállalás: a bűncselekmény elkövetése kötelezettséget keletkeztet a következmények helyreállítására.

A helyreállító igazságszolgáltatás megközelítésének **„antropológiai” szemlélete** a jóvátételt az érintett személyek és közösségek önkéntes és aktív közreműködésén alapuló **kommunikációs folyamatnak tekinti**, amelynek az a célja, hogy helyreállítsa az áldozatnál a bűncselekmény elszენvedése következtében keletkezett kárt, és azokat a társadalmi kötelezettségeket, amelyek a bűncselekmény következtében meggyengültek vagy elszakadtak. A **„közpolitikai” szemlélet** viszont olyan **megtermékenyítő paradigmaként tekint** a helyreállító igazságszolgáltatásra, amely a helyreállító mechanizmusok működését a büntető igazságszolgáltatás meglévő rendszerén belül képzelel el, és hozzájárul a büntető igazságszolgáltatás és a büntetőpolitika reformjához.

9.2. A helyreállító igazságszolgáltatással kapcsolatos **fogalommeghatározó kísérletek** mindegyike széles értelemben értelmezi a helyreállító igazságszolgáltatást, és mindegyiknél az a lényeg, hogy mit akar elérni a helyreállító igazságszolgáltatás. A kérdés úgy is exponálható, hogy mi a fontosabb: az, ami az emberekben „belül” zajlik (s ez megfeleltethető annak, hogy milyen módon történik a felelősségre vonás), vagy az, hogy mi történik „kívül” (azaz mit eredményez az eljárás). Fontos kérdés tehát az **eljárás vagy kimenet problémájáról folytatott vita**. Úgy gondolom, hogy ez a megkülönböztetés található meg a hagyományos

igazságszolgáltatásban is, a jogkövetkezmény, mint „output” és a procedurális igazságosság szembeállításában. A probléma több vonatkozásban is abból ered, hogy a helyreállító igazságszolgáltatás rendszere az intézményesülés kezdeti fázisában tart. Mint ahogy kétszáz évvel ezelőtt a pozitivista iskolák kutatási eredményeinek hatására kiderült, hogy a törvény előtt egyenlőség jogi garanciájának érvényesülése nem jelent automatikus jogérvényesítési és esélyegyenlőséget, úgy jöttek/jönnek rá a helyreállító igazságszolgáltatás témakörével foglalkozó szakemberek, hogy **az „egyenlően kimért jog” sem jár az igazság valódi szolgáltatásával az áldozatok számára.**

10. A formális és az informális igazságszolgáltatás viszonya: az „egy igazság mindenkinek” nem azonos azzal, hogy az igazságossághoz is mindenkinek ugyanaz az eljárás vezet

10.1. Úgy láttam, hogy a tradicionális és a helyreállító igazságszolgáltatás céljai nem térnek el egymástól: mindkettő a jogrend helyreállítására és a bűncselekmény megelőzésére törekszik. A dolgozatban ezért megvizsgáltam, hogy ugyanabban a rendszerben „kicsírázhat-e” az új elgondolás, megerősödhetnek-e a megtorló igazságszolgáltatás rendszerének keretei között a helyreállító igazságszolgáltatás eszközei. „Felhorzsolják-e” a tradicionális igazságszolgáltatás „belső falait” az új megoldások? A kérdés távolról sem „szépészeti” vonatkozású, ugyanis a hagyományos igazságszolgáltatás a törvény előtt egyenlőség érvényesítésével határozottan azt az álláspontot képviseli, hogy adott és demokratikusan működő társadalomban, mindenki számára egy és ugyanaz a jog létezik. **Az „egy igazság mindenkinek” ugyanakkor nem azonos azzal, hogy az igazságossághoz is mindenkinek ugyanaz az eljárás vezet.** A tradicionális és a resztoratív igazságszolgáltatás „békés egymás mellett élése” sokszor nem jelent egyebet, mint azt, hogy a közvetítői eljárás a **hagyományos igazságszolgáltatás hiányosságait pótolja**, de úgy, hogy elfogadja azt a gondolkodási keretrendszert is, amelyet a tradicionális igazságszolgáltatás kijelöl. Röviden fogalmazva: ebben az esetben a mediáció „álruhájában” érvényesíti a sértett a polgári jogi igényt. A helyreállító igazságszolgáltatás felelősségvállalásra építő megközelítése számára kevésbé fontosak az emberi jogok (lásd például a helyreállító igazságszolgáltatás közömbösségét a proporcionalitás iránt), bár nyilvánvalóan nem tagadja őket. **A „békés egymás mellett élés” és az átjárhatóság nehézségét fokozza, hogy a hagyományos igazságszolgáltatás egyértelműen a garanciák nyelvén beszél** (feltéve, ha nem terrorcselekményről, súlyos korrupciós cselekményről, és egyéb politikailag érzékeny megítélésű bűncselekményfajtáról van szó), **de „süket” a valódi felelősségvállalásra.**

10.2. A **formális és informális igazságszolgáltatás „egymásba csúszása”** nem csak a helyreállító igazságszolgáltatással kapcsolatosan jelenik meg, de az ún. „biztonsági igazságszolgáltatás” (actuarial justice), vagy az ún. „közösségi igazságszolgáltatás” (community justice) esetében is. Minden olyan esetben tehát, amikor kriminálpolitikai szándékok, gazdasági megfontolások, a veszély megelőzése, a józanész, a büntetés célja, hatékonysági szempontok, stb. a formális kötöttségek oldása mellett érvelnek, és döntenek. A formális kötöttségek oldása legtöbbször azzal a következménnyel jár, hogy **„rendszeridegen”, azaz a büntető anyagi vagy eljárási garanciákat rontó megoldások kerülnek be a jogrendszerbe.** Ez legtöbbször azt jelenti, hogy egy másik jogág – esetünkben a civiljog – megoldásaival azonos, vagy arra hajazó eszközrendszert honosít a jogalkotó. Vizsgált területünkön, a helyreállító igazságszolgáltatás esetében igen jellemző, hogy a konszenzuális megoldásokra törekvés a civiljog eszközrendszerét is „beemeli” a büntetőjogi megoldások közé.

Napjaink büntető igazságszolgáltatási rendszereire mégsem az a jellemző, hogy a diverzió elkerülheti a formális büntető igazságszolgáltatást, és valóban informális, „visszatársadalmasított” fórum rendezi el az ügyet. A formális büntető igazságszolgáltatási hatóságok „óvó szeme” ugyanis végigkíséri ezeket a diverziós eljárásokat, s amennyiben azok nem nyújtanak megnyugtató megoldást a probléma kezelésére, „visszaveszi” az ügy elbírálását, és lefolytatja a formális eljárást. Ebből arra következtetünk, hogy napjainkban sokkal inkább a formális büntető igazságszolgáltatási rendszer **megújítására, szemléletalakítására szolgál** a helyreállító igazságszolgáltatás eszközrendszere, semmint a formális megoldások helyettesítésére.

10.3. Európában a tradicionális és a helyreállító igazságszolgáltatás konvergenciája zajlik, amely összetartás nem az összeolvadást, hanem a **kompetenciahatárok tisztázódását** fogja eredményezni. A konvergencia jelenségét, értelmezésem szerint, a büntető igazságszolgáltatás kettős úton haladó fejlődése okozza. Az egyik folyamat azt jelzi, hogy megerősödik a tettarányos (időnként még azt meg is haladó) megtorlási szándék, és ezzel párhuzamosan el is mozdul a reparatív szempontok érvényesítése felé, ezzel lehetővé válik a sértett szempontjainak határozottabb érvényesítése a tradicionális igazságszolgáltatásban. A másik folyamat határozottan érzékelteti, hogy a helyreállító igazságszolgáltatás a kezdeti, a sértett kizárólagos szempontjait érvényesítő megközelítéstől mára eljutott a közösség és az elkövető szempontjainak figyelembe vételéhez. Ennek alapján felállítottam azt a modellt, amely szerint az **Európában érvényesülő igazságszolgáltatási modellek fejlődési folyamatában (1) rehabilitációs, (2) reparatív, és (3) resztoratív fázisok különböztethetők meg.** E folyamat azonban éppen **ellentétes** – és egymáshoz közelítő – **irányban zajlik** a hagyományos és a helyreállító igazságszolgáltatásban: a tradicionális igazságszolgáltatás a rehabilitációs fázisból eljutott a reparatív fázisba, míg az európai helyreállító igazságszolgáltatás a resztoratív fázis helyett „megelégszik” azzal, hogy a reparáció érvényesítése nem csak a sértett, de az elkövető érdekeit is szolgálja.

10.4. A hagyományos és a helyreállító igazságszolgáltatás kapcsolatrendszerét vizsgálva, szükségszerűen merült fel a kérdés, hogy van-e szükség az állami büntetőhatalom garanciákkal történő korlátozására a helyreállító igazságszolgáltatás vonatkozásában? Azaz a büntetőhatalom gyakorlásának tekinthető-e a helyreállító igazságszolgáltatás eszközrendszerének alkalmazása? A **hagyományos és a helyreállító igazságszolgáltatás viszonyát** korábbi munkáimban az alternatív szankciók elemzése során már értékeltem, de jelen értekezésben jelentősen kinyitottam azt az optikát, amellyel a helyreállító igazságszolgáltatás viszonyrendszerét vizsgáltam. Úgy láttam, hogy a helyreállító igazságszolgáltatás lehetőségei a hagyományos igazságszolgáltatással kapcsolatos viszonyában korlátozottak, mivel **a jog számára fontos garanciaelemeket nem képes ugyanazon a szinten biztosítani, mint a hagyományos eljárási rendszerek.** (S ez még akkor is igaz, ha ezeknek érvényesülésével folyamatosan elégedetlenek vagyunk.) Ezen túlmenően a helyreállító igazságszolgáltatás eszközrendszere – a büntetőjogi szankció beágyazottságával ellentétben – **azokat az elvárásokat sem képes kielégíteni, amelyek a büntetőjogi szankcióval kapcsolatosan megnyilvánulnak.** (Az is igaz viszont, ezzel szemben számtalan olyan értéket és erényt tud felmutatni, amelyet csak szeretnénk elvárni a hagyományos igazságszolgáltatástól, de ennek teljesítésére az nem képes.)

11. A helyreállító igazságszolgáltatás kompetenciája: a büntető igazságszolgáltatás alsó küszöbét el nem érő, illetve felső küszöbét meghaladó súlyú cselekmények kezelése a helyreállító igazságszolgáltatás térréuma

11.1. Az igazságszolgáltatás területén a hagyományosan bűncselekménynek tekintett magatartások kezelésére továbbra is a tradicionális igazságszolgáltatás eszközrendszere a leginkább alkalmas. A szélső értékeknél viszont – amelyet „nagyon nagy fájdalomként” illetve „csekély sérelemként” jelöltem – van helye a helyreállító igazságszolgáltatásnak. A dolgozatban – tekintetbe véve a hagyományos igazságszolgáltatás kompetenciahatárait – amellett érveltem, hogy **a büntető igazságszolgáltatás alsó küszöbét el nem érő, illetve felső küszöbét meghaladó súlyú cselekmények kezelése a helyreállító igazságszolgáltatás térréuma**, vagy kizárólagosan, vagy komplementer módon. Álláspontomat arra alapítottam, hogy a hagyományos igazságszolgáltatás tettarányosság mércéje alapján a nagyon súlyos és a csekély súlyú jogsértések kívül esnek a hagyományos büntető igazságszolgáltatás kompetenciahatárain. Ez még akkor is így van, ha a tettarányosság önmaga távolról sem szolgáltatja „a” tiszta mércét. Ha ugyanis a mérce maga a tett, akkor a tettarányosság nem lehet más, mint a talió, a „szemet-szemért” elve. Ezt azonban már a történelem hajnalán felváltotta egy másik mértékegység, amikor pénzben kezdték mérni az okozott sérelmet. Abban a pillanatban azonban, amikor nem a szemet-szemért elv érvényesül, hanem a sérelmet valamilyen mérőeszköz segítségével „átváltják”, akkor a mérőeszköz „objektivitása” elvész. Ekkor a mérőeszköz alkalmasságát a társadalom ítéli meg, s a mérőeszköz mértékegységeit az adott kor felfogása, a társadalmi, történeti hagyományai és kulturális viszonyai fogják meghatározni.

11.2. A bűnözéskontroll központi kérdéssé válásával a kriminálpolitika hatóköre kiszélesedett, és **a hagyományos büntető igazságszolgáltatást oly széles spektrumban készíti a bűncselekmények kezelésére, amelyre sem felkészültsége, sem anyagi forrásai nem elegendők**, sem a rendelkezésére álló eszközrendszer nem megfelelő. Úgy látom, hogy a helyreállító igazságszolgáltatás akkor tölti be célját, ha nem a tradicionális igazságszolgáltatás helyét veszi át, hanem, **akkor áll rendszerbe**, amikor túlságosan nagy a bűncselekménnyel okozott fájdalom, vagy túlságosan csekély a sérelem. Fogalmazhatjuk úgy is, hogy akkor, amikor túl „kevés” vagy túl „sok” lenne a hagyományos igazságszolgáltatás. A két igazságszolgáltatási rendszer viszonyának ekképpen történő felfogása **segít annak a veszélynek az elkerülésében is, hogy a büntetőjog átlépje kompetenciahatárait**, mint ahogy ez napjainkban folyamatosan megtörténik. A büntetőjog „felfelé” is és „lefelé” is átlépi kompetencia-határait, amikor a terrorizmus elleni küzdelemben összemosódik a honvédelem és a rendőrség tevékenysége, illetve amikor a zéró tolerancia gyakorlatában összeolvad a szociálpolitikai és a rendészeti tevékenység. **A helyreállító igazságszolgáltatás tehát azon a területen kaphat helyet, amely a büntető igazságszolgáltatás hagyományos kompetenciahatárain kívül esik.** Azaz: a kettejük viszonya jelöli ki azoknak a cselekményeknek a körét, amelyben a tradicionális igazságszolgáltatás eszközrendszere releváns. Ott tehát, ahol a honvédelem és a büntetőjog kompetenciahatárai összemosódnak, ott a helyreállításnak, különösen a „béketeremtő” igazságszolgáltatásnak van jelentősége. Hasonlóan, ott, ahol összefolyik a rendőrség és a szociális szolgálatok tevékenysége, ott nem a hagyományos, hanem a helyreállító igazságszolgáltatásnak lehet nagyobb szerepe. Ez úgy is megfogalmazható, hogy

A.) a hagyományos igazságszolgáltatás **teherbírását meghaladó sérelmek kezeléséhez** a béketeremtő és helyreállító igazságszolgáltatás eszközei **forrásbővítést** jelentenek, a jóvátételi eszközök kiegészítik a hagyományos igazságszolgáltatást és segítik a megbékélést;

B.) a **csekély súlyú ügyek esetében** pedig a hagyományos büntető útról elterelés segítheti a tradicionális igazságszolgáltatás forrásainak **tehermentesítését**, azaz ezekben az ügyekben a helyreállító igazságszolgáltatási eszközrendszer önállóan alkalmazható.

11.3. Vannak olyan helyzetek, amikor az elkövetett bűncselekmények tárgyi súlya „értelmezhetetlen” a hagyományos igazságszolgáltatás számára. Polgárháborús helyzetben, **társadalmi kataklizmák esetén elképzelhetetlen a tettel arányos büntetés**. A gaztettek azonban nem maradhatnak következmények nélkül sem, mert a reakció hiánya akadályozza a társadalmi béke kialakulását is. **A társadalom „memóriája” ugyanis működik**. A konfliktusokról hallgatás, a csend távolról sem azt jelenti, hogy a problémák megoldódtak. Ellenkezőleg: **a sérelem megmarad és akár évtizedekre is „betokozódhat”** – mint ahogy azt Dél-Afrika, Ruanda, Bosznia, és még számos más helye mutatja a világnak. A konfliktusoknak fejlődéstörténetük van, a társadalmi konfliktusok erőszakos megoldásának kiformalódása hosszú, és számos figyelmeztető jelzést tartalmazó folyamat. Egyes társadalmi csoportok kiszolgáltatottsága, jövőnélkülisége is jelezheti a társadalmi kataklizmák felé tartó folyamatot. Érveim tehát arra irányultak, hogy – a társadalom egysége és békéje érdekében – ezekben a helyzetekben is a helyreállító igazságszolgáltatás megbékélést célzó eszközrendszerét kell alkalmazni. Az értekezésben számos polgárháborúba sülyedt ország példájával igazoltam, hogy ezekből a helyzetekből is vezet út a megbékélés felé, és a társadalmi béke elérése szempontjából a szégyenre alapozott resztoratív megközelítés sikeresebb lehet, mint a bűnösség-alapú megtorló megközelítés alkalmazása.

11.4. Az elmúlt két évtizedben az „antiszociális vagy civilizálatlan magatartások” fogalmával szélesedett ki a büntetőjog által üldözendő magatartások köre. **Azonosítottam tehát a helyreállító igazságszolgáltatás és a tradicionális igazságszolgáltatás közötti alsó határt is**. Az alsó küszöb alatti jogsértő magatartások teszik ki a **mikro-, azaz a mindennapi konfliktusaink** világát. Megállapítottam, hogy a hazai jogfejlődésben egy korábbtól eltérő jogalkotói megoldás azonosítható ezekkel a viselkedésformákkal kapcsolatosan. A jogalkotó ugyan dekriminalizálta a magatartást (lásd a tulajdon elleni szabálysértéseket), de a viselkedésforma társadalmi és/vagy politikai megítélése időközben megváltozott. Az érzékenységi küszöbök megváltozása nem arra sarkallja a jogalkotót, hogy visszaemelje, azaz rekriminalizálja a magatartást, hanem e helyett a büntető igazságszolgáltatás alsó határát teszi rugalmassá és átjárhatóvá.

12. A helyreállító igazságszolgáltatás lehetőségei a társadalmi konfliktusok kezelésében: a közösségnek meg kell tanulni a megbékélés folyamatát

12.1. A helyreállítás társadalmi környezetét elemezve **vizsgáltam azt a társadalmi közeget**, amely körbeveszi a büntető igazságszolgáltatási rendszer működését, s amely erősíti vagy lerontja annak hatékonyságát – jelenjék meg az akár konfliktusos, akár konszenzusos tartalomban. A kriminálpolitika alakítói gyakran élnek az „oszd meg és uralkodj” elv alkalmazásával. A büntető igazságszolgáltatás eszközrendszere és a bűnmegelőzésben rejlő kontroll alkalmas ugyanis arra, hogy **a társadalmi konfliktusok konszenzusos megoldását színlelje**, és a társadalmi bűnbakkepzés mechanizmusával társadalmi „rész-konszenzust” hozzon létre. A politikai szereplők a különböző társadalmi rétegek (akár a középosztály, akár a munkásosztály) támogatását más csoportokkal történő konfrontáció előidézésével, illetve a

társadalmilag „elítélhető” értékeket megjelenítő csoportok (hajléktalanok, szegények, migránsok, stb.) kriminalizálásával érik el.

12.2. A helyreállítás társadalmi közegének értelmezését a szociálpszichológiától indítottam, mivel a folyamat dinamikájában és a konfliktusszituációk értelmezésénél szerepet kapnak/kaphatnak az egyéni és a csoportalapú érzelmek. Mivel **a helyreállító igazságszolgáltatás „beemelte” a konfliktust az igazságszolgáltatásba, ezzel szükségszerűen „behúzta” a folyamatba azokat az érzelmeket is, amelyek a konfliktusokhoz tapadnak.** A helyreállító igazságszolgáltatás a bűncselekményi szituációt személyek közötti konfliktusként értelmezi, és kiemelt jelentőséget tulajdonít a személyek közötti relációknak, a bosszú, a bocsánatkérés és a megbocsátás fogalmainak. A **megbocsátásnak** a személyes/magán szinten és a társadalompolitikai/közösség szintjén is meg kell történnie. Mivel azt kerestem, hogy a helyreállító igazságszolgáltatás eszközrendszere miként alkalmazható társadalmi problémák oldására, elsősorban a közösségi megbocsátás mechanizmusát vizsgáltam. A közösségi megbocsátás a csoportközi viszonyok mezőjében zajlik, és a konfliktusban lévő mindkét vagy több csoporttól történelmi, kulturális és politikai típusú érzékenységek ismeretét és tiszteletben tartását igényli. Nem csak az egyén emlékezik, **a társadalmi (történelmi) sérelmek is megőrződnek a csoportok emlékezetében.** Ezek egy része szubjektív, közösségi fantázia, más részük viszont az igazságtalanság objektív feltételeit rögzítette a csoportos emlékezetbe, s ezek nem hagyják a sérelmeket felejtetni. A feladat tehát nem könnyű: elválasztani a szubjektív és objektív sérelemrészeket, és elfogadtatni, hogy a **társadalmi megbékélést a bosszú és a revánsvágy „leépítésével” lehet elérni, azaz a közösségnek meg kell tanulni a megbékélés folyamatát.**

12.3. A társadalmi megbékélés tehát közösségi folyamat. De, **van-e közösség** a globalizáció és a virtuális közösségek világában? A modern időkben a közösség fogalma egyre inkább a társadalmi komplexitás egy vagy több (de nem az összes) aspektusára épül, mely lehet földrajzi terület, organikus kapcsolat, konszenzus, munkamegosztás, bár a közösség alapja alapvetően továbbra is a helyi jelleg, a lokalitás. Az egyén és a társadalom viszonyában két, folyamatosan érvényesülő hatóerő azonosítható: a közösség ‘centripetális’ ereje szemben az egyéni autonómia ‘centrifugális’ erejével. E két erő, a szabálykövetés és az autonómia, a jogok és a kötelezettségek közötti feszültségben is megjelenik.

A közösség definiálása mindig felveti azt a kérdést, hogy **hol húzódnak a közösség határai**, azok állandóak-e, s ha nem, akkor mitől függ a változásuk. A közösségfogalom lényege az egyén és a közösség, valamint a közösségek egymáshoz való viszonya, mely magában foglalja a többség és kisebbség problémáját is. Vizsgáltam ezért a makro-társadalmi konfliktusok körébe tartozó ellentéteket, amelyek oldására, s a béketeremtő folyamatok elindítására az alternatív konfliktuskezelő technikák alkalmazhatók. A **viszálykezelés békés technikáinak az alkalmazása** elengedhetetlenül szükséges, mert a **rendszerváltás kezdetétől sokféle társadalmi törés és szakadás maradt orvoslás és társadalmi kibeszélés nélkül.** A hatalmi elit ugyanis a rendszerváltás kezdetétől nem tisztázta viszonyát az egyenlőtlenségekhez. Részben azért, mert magát az egyenlőtlenségi problémákat is átmenetinek gondolta, és a problémák idővel bekövetkező csökkenését, és nem súlyosbodását feltételezte. A szabadságjogok kiteljesedése felett érzett öröm, és a hatalom megragadásának, megtartásának kényszere elhomályosította azt a tényt, hogy a rendszerváltás után „két ország épült”: a piaci részvétellel járó jogosultságokkal bírók, és a piacról minden vonatkozásban kiszoruló reményvesztettek országa. Ez is lehet a magyarázata annak, hogy bár a piaci viszonyok intézményi keretei és feltételei hihetetlen gyorsasággal kiépültek, a folyamat a lelkekben

nem megnyugvást, hanem inkább diszharmoniót okozott, s az ország értékkészlete a tradicionális és liberális civilizációk közötti mozgás megrekedését jelzi.

A helyreállító igazságszolgáltatás eszközei nem alkalmasak a mély strukturális egyenlőtlenségek kialakulásának megfordítására. Arra viszont igen, hogy megakadályozzák a bajok eszkalálódását, hogy ösztönözzék a társadalmi szolidaritást, hogy erősítsék a társadalmi tőkét, hogy civilizáltabbá tegyék a társadalmat, azaz: mindenki számára élhetőbbé tegyék az életet. A helyreállító igazságszolgáltatás eszközrendszere különös jelentőséghez juthat a **mikro-konfliktusok** kezelésében. A mikro-konfliktusokkal foglalkozó szakirodalom sokféle összetűzést sorol ebbe a körbe, az országon belüli fegyveres konfliktusoktól, a hétköznapi kis-konfliktusokig terjed a skála. A mindennapi életünket átjáró konfliktusok egy része a szokásos döntéshelyzetekből ered, egy másik része azonban az államéletben is érzékelhető „társadalmi rendetlenségből” fakad, amelynek következményei tetten érhetők a közbizalom alacsony fokában, az emberek tűrőképességének csökkenésében és a mindennapi konfliktusok eszkalálódásában. A mikro-konfliktusok észlelése és róluk a párbeszéd megkezdése azért is nehéz, mert a konfliktusokról jellemzően regionális, nemzeti vagy globális megközelítésben esik szó. A **mikro-konfliktusok** azonban kulcsfontosságúak a konfliktusok természetének megértéséhez, és pótolhatatlan információt hordoznak egy **társadalom „élhetőségéről” és „mentális állapotáról”**.

12.4. Napjainkban jellemzően **etnikai konfliktusok** miatt robbannak ki erőszakos összetűzések. 1986 és 1996 között kirobbant 101 fegyveres konfliktus közül 95 összetűzésnek államokon belüli **inter-etnikai gyökerei** voltak. A legtöbb liberális demokráciát felkészületlenül érték ezek a fejlemények, mivel azt gondolták, hogy a politikai részvétel, az egyenlő állampolgári és politikai szabadságjogok biztosítása mellett nincs ok belső viszály kialakulására. A multikulturalizmussal próbáltak választ adni az etnikai konfliktusokra, miközben tény, hogy sok állam nem egy nemzetállam, hanem több nemzetállamból álló konglomerátum. Európában a többség és a kisebbség közötti konfliktusok másként jelentkeznek a nyugat-európai és másként a kelet-európai tagállamokban. A nyugat-európai országok **migrációs problémaként**, a kelet-európai országok a **romaproblémaként** küzdenek a hasonló köntösben és hasonló tartalommal megjelenő gondokkal: a kisebbség integrálódási problémáival. A kontinens mindkét felén **könnyen kriminalizálódik a probléma és tekinti a hatalom szociális és szegénység-kérdés helyett, közbiztonsági és rendészeti problémának az integrációs folyamat konfliktusait**. Nyugat-Európa bevándorlási célországaiiban az etnikai kisebbségek problémái határozottan a **terrorizmussal kapcsolatos félelmek** eszkalálódásával kapcsolódtak össze, lévén a bevándorlók jelentős része a közel-keleti régióból, illetve az afrikai muzulmánok közül érkezik. A közép-kelet-európai régióban az etnikai kisebbség(ek) tagjainak közkeletű toposza a „a bűnöző”, „a tolvaj”, ezt viszont arra is utal, hogy nem a terrorizmus modern formáival, hanem a hagyományos – jellemzően a kis súlyú, ún. **„megélhetési” – bűnözéssel** kapcsolják őket össze. Abban viszont nincs különbség a két viszonyulás között, hogy mind a nyugat-európai „terror-rémület”, mind a kelet-európai „cigánybűnözés” úgy állítja be az etnikai kisebbség tagjait, mint akik személyükben jelentenek veszélyt a többségi társadalomra.

A romakérdés strukturális, azaz makro- és mikro-összefüggések hálózataiból összetevődő bonyolult jelenség. **A romák és a többségi társadalom között kialakult konfliktusok Magyarországon sem egyedi és egyszeri jelenségek, hanem társadalmilag beágyazott és a hosszú ideje megoldatlan integrációs, gazdasági, jogi, társadalmi és kulturális problémákkal terhelt viszony következménye**. A romák helyzetét a diszkrimináció, a

társadalmi és a gazdasági kirekesztés jellemzi: körükben magas a szegénység és a munkanélküliség kockázata, és erős sztereotípiák és előítéletek élnek velük szemben. A mélyszegénységben élők jelentős része roma. Az erőszakos belső konfliktusok empirikus elemzése azt jelzi, hogy **az egy főre eső alacsony jövedelem az egyik legerősebben közreható tényező az erőszakos belső konfliktusok kialakulásában és elhúzódásánál**. A szegénység mellett a társadalmi elégedetlenség és az életfeltételekkel kapcsolatos frusztráció ösztönzi az erőszakos cselekmények kirobbanását.

12.5. Az időnként kirobbanó inter-etnikai konfliktusok Magyarországon is a mélyben húzódó megoldatlan problémákhoz kapcsolódó feszültségeknek köszönhetőek. A helyzet leginkább a tűzhányó kitöréséhez hasonlítható, ahol a mélyben összegyűlt magma ott talál utat a felszínre, ahol a geológiai és terepviszonyok ezt lehetővé teszik. A vizsgálatot a hazai inter-etnikai konfliktusokkal kapcsolatosan a roma kisebbség és a nem-roma többség közötti konfliktusok értelmezésére korlátoztam. A csoportkonfliktusok vizsgálatánál az **összeütközéseket három csoportba soroltam**: (a.) roma támad nem-romát, (b.) nem-roma támad romát, és (c.) összeütközés a roma közösségen belül vagy egyes alcsoportok között. E konfliktus-típusok segítségével mutattam be a folyamat azon állomásait, amelyek során a romák helyzetének kilátástalansága általuk/sérelmükre elkövetett erőszakos cselekményekhez, illetve kollektív erőszakhoz vezet(het). Az első kategóriában két olyan ügyet választottam az értelmezésre, amelyekben befejezett emberölés történt, az ügyek azonban – az **inter-etnikai konfliktusok szempontjából** – **eltérő értelmezésre** adnak lehetőséget. Az első a „**tűzhányó modell**”, amikor a felgyülemlett konfliktusok következtében csak egy szikra kell az inter-etnikai erőszak kirobbanásához. A második modell a „**kriminális hatalom modell**”, amelyben a kisebbség tagjai a kriminális karrier útját járva érzik meg, hogy milyen a hatalom íze, hogy nem csak kiszolgáltatott élethelyzetek vannak, de a pénz hatalmának „mámora” is átélhető. Ebben a helyzetben várható a nyílt konfrontáció vállalása/keresése a többségi csoportok tagjaival. Az elemzés összefoglalásaként megállapítottam, hogy ez utóbbinál kevés veszélyesebb fejlődési irány van akár a többségi társadalom, akár a kisebbség jövőjét nézzük. Különösen arra tekintettel, hogy a rendszerváltás kezdetétől – a politika mindenkori szereplői voltak oly óvatosak (vagy oly közömbösek) az etnikai kisebbség problémái iránt, hogy a roma/nem-roma feszültségeket nem élezték, és nem használták ki a politikai szavazatmaximálás szempontjából. 2006 óta azonban megváltozott a helyzet. A politika színpadán felbukkant egy olyan politikai erő, amelynek a veszélyérzete alacsony, kockázattvállalási hajlandósága magas, és láthatóan nem rendelkezik a józanság és az előrelátás politikai erényével. Ebben a helyzetben érezkelhetően meg is növekedett az inter-etnikai feszültség az országban. A feszültség kiszülése a romák elleni erőszakban következik be, ugyanis a lakosság szemében a romák válnak bűnbakká a mélyebb társadalmi problémák miatt, és a társadalom egyes csoportjai úgy érezhetik, hogy a „saját kezükbe kell venniük az igazságszolgáltatást”.

13. A büntető igazságszolgáltatás, mint a társadalmi rétegek és kultúrák közötti párbeszéd terepe

13.1. A hazai súlyos bűncselekményekben manifesztálódó **inter-etnikai konfliktusok nem vezettek el a tabula rasa és a megbékélés szükségességének felismeréséhez**, ahhoz, hogy kisebbség és többség viszonyáról a támadások előtti nyelven beszélni többé nem lehet. Senki nem dolgozik azon, hogy az indulatokat – a továbbélés érdekében – mérsékelje, és az inter-etnikai feszültségeket oldja. Az eset kapcsán nem tudott elkezdődni a megbékélés – sem az instrumentális, sem a társadalomlélektani – folyamata. Mi több a helyzet még

kilátástalanabbá vált: a szélsőséges nézetek és vélemények megjelentek és szalonképesse váltak a közbeszédben, s ez oda vezetett, hogy tolerálhatóvá, mi több természetessé váltak korábban elképzelhetetlen rasszista megnyilvánulások. A helyzet megváltoztatásához elengedhetetlen a politikai szándék határozott kinyilvánítása: a roma kisebbség helyzete tarthatatlan, és idegen egy olyan ország gyakorlatától, amely a világ egyik kiváltságos klubjának, az EU-nak a tagja. Ahogy az EU-ban a 2008-as gazdasági válság hatására vált egészen nyilvánvalóvá, hogy az egész közösségnek gondot okoz, hogy az EU „kétsebességes”, azaz vannak lemaradó, rosszul teljesítő országok, úgy kell látnunk azt is, hogy ez a **„kétsebességű haladás” hazánkban belül is akadályozza az ország fejlődését.** A többségi társadalomnak szolidárisnak kell lennie roma kisebbséggel, és minden eszközzel segítenie kell a társadalom fősodrába integrálódását.

13.2. A **megbékélési folyamat megindulásának akadályát** látom abban, hogy a többségi társadalom értékorientációs attitűdjei, a jogkövetéssel kapcsolatos farizeus álláspontja a szolidaritás és az empátiakészség teljes hiányát mutatják. Magyarországon ugyanis nagyon sokan vallják azt, hogy az érvényesüléshez szükség van a normák és szabályok áthágására, hogy becsületesen nem lehet meggazdagodni, és aki vinni akarja valamire, annak egyes szabályokat át kell hágnia. Úgy tűnik, hogy az emberek bizonytalanok a jogi és erkölcsi szabályok kollíziója esetén. **Új jelenség a jog szerepének felértékelődése a magatartás-reguláló eszközök között.** Ráadásul **igen sajátosan.** Nem abban az értelemben, hogy a jogi formába öntött viselkedési szabályt minden körülmények között követni kell, hanem inkább abban az értelemben, hogy **„eltűnnek a gypűk” a magatartás-reguláló eszközök területei között,** és ott is a jogi szabály kikényszerítését várjuk el, ahol elegendő lenne, ha az erkölcsi norma szabályozó ereje érvényesülne. S a következő lépésben egyfajta egyéni hozzáállás eredményeként szelektálunk a jogi szabályok között, hogy melyiket kell komolyan venni és betartani, és melyiket nem. Előáll tehát egyfajta társadalmi rendetlenség, amelyben egyre nyilvánvalóbbá válik az állam gyengesége a szabályok betartatására, így a jog és a szabályok tiszteletének hiánya áthatja a mindennapokat. Ez felerősíti a dezintegrációs folyamatokat, és tovább erodálja a jogkövetéssel kapcsolatos elkötelezettséget. Ebben a helyzetben nehéz csak meghatározott társadalmi csoportokon számonkérni a jogkövetés hiányát – miközben a roma kisebbséggel kapcsolatosan folyamatosan ezt teszi a többségi társadalom.

13.3. A konfliktusrendezésben nem elegendő csupán a „tűzszünetet” elérni, de a **csoportok közötti konfliktus teljességét kell rendezni,** a felek közötti bizalom létrejöttéhez. Még a konfliktusmegoldásra irányuló szándék is kevés ahhoz, hogy a konfliktus valóban véget érjen és ez az állapot véglegessé váljon. Ehhez a múlt fájdalmainak közvetlen és nyitott feltárása, az áldozattá válás és a kiszolgáltatottság érzelmi terhének megosztása szükséges, hogy **ki lehessen beszélni a bizalmatlanságot és a félelmeket.** A **megbékélés instrumentális formája** nem ér el többet, mint hogy a konfliktusrendezés során megváltozik a formális viszony az ellenséges felek között. Ezzel szemben a **társadalomlélektani megbékélés** egy olyan folyamat, amelyben a megtapasztalt érzelmek és identitásválság következtében a lelki megbocsátás is megtörténik. A két megbocsátási forma közötti választás azon is múlik, hogy a csoportoknak szeparáltan vagy integráltan kell-e élniük a továbbiakban. Ha a cél a szeparált élet, akkor elegendő az instrumentális megbékélés, ha viszont a cél az integrált együttélés, akkor csak a társadalomlélektani megbékélés hozhat tartós eredményt. A hazai helyzetben nem kétséges, hogy a cél csakis a társadalomlélektani megbékélés elérése lehet. **A megbékélés folyamatát egyfajta helyi társadalmi szerződés megkötésével lehet elérni.** A megállapodás megerősítése érdekében a társadalmi szerződést minden olyan társadalmi

csoportnak alá kell írnia, akik kapcsolatban vannak/kellene lenniük egymással. A társadalmi szerződés **részben deklaráció** arról, hogy békében élnek, **részben tartalmi kötelezettségvállalás** arról, hogy ki mit tesz a béke megőrzése érdekében, és milyen erőfeszítéseket vállal a közösség előrehaladása és közös fejlődése érdekében. A helyi társadalmi szerződések megkötése mellett szükség van olyan **helyi békebizottságok felállítására** is, amelyek feladata a társadalmi szerződés tiszteletben tartásának ellenőrzése.

Az értekezésben azt hangsúlyoztam, hogy **az együttműködés is, és a megbékélés is a bizalomról szól**. Pontosan arról a bizalomról, amelynek – a kutatási tapasztalatok szerint – éppen a gyengesége jellemzi az emberek egymás közötti viszonyait Magyarországon. A felmérések eredményei viszont azt is mutatják, hogy a bizalom a helyreállító igazságosság eszközeivel erősíthető. Éppen ezért racionális, ha a helyreállító igazságszolgáltatás eszközrendszere szerepet kap a közpolitikában, **a resztoratív gyakorlatok ugyanis erősítik a társadalom civilizáltságát**. A helyreállító gyakorlatok általános mechanizmust kínálnak a társadalmilag megfelelő magatartás megerősítésére. A társadalmi csoportok megbékéléséhez és az együttműködés kialakításához meg kell őrizni az események párbeszéd dinamikáját.

13.4. Az értekezésben számbavettem azokat a **társadalmi csoportokat**, amelyekkel elengedhetetlenül szükséges a **párbeszéd megkezdése**. Ahhoz azonban, hogy a jóvátétel új paradigmája a társadalmi konfliktusfeloldás rendszerének alapelve és a társadalmi megbékélés eszköze legyen, az is szükséges, hogy előbb kormányzati szándékká váljon a szelíd viszálykezelés technikáinak elterjesztése a kriminálpolitikában, majd a társadalmi konfliktusok egyéb területein is. A folyamat első lépéseként a **valódi társadalmi párbeszéd felélesztését láttam szükségesnek**. Magyarországon a kedvező helyzetű és a leszakadó társadalmi csoportok **párhuzamos életet élnek**, egyetlen ponton sem találkoznak, kivéve a büntető felelősségre vonás színpadát. Itt a jobb helyzetű csoportok tagjaiból kerül ki az igazság „szolgáltatóinak”, és a leszakadó rétegek tagjai közül a szolgáltatást „igénybevevőinek” köre. **A büntető igazságszolgáltatás értelmezhető a társadalmi rétegek és kultúrák közötti párbeszéd terepeként**, és konfliktusokkal terhelt társadalmi helyzetben ez a színtér nyújtja a társadalmi rétegek közötti párbeszéd és kapcsolattartás egyetlen kommunikációs csatornáját.

A társadalmi kataklizmák elkerülése érdekében **négy olyan társadalmi csoportot jelöltem meg** a dolgozatban, amelyek tagjaival a helyreállító igazságszolgáltatás eszközeinek igénybevitelével társadalmi párbeszéd (ha úgy tetszik: közösségi mediáció) kezdeményezendő: (1) a **szegények**, (2) a **romák**, (3) a **fiatalok** és (4) a **bevándorlók**. A párbeszédet indokolja, hogy a társadalmi átalakulásért az átlagosnál nagyobb árat fizettek a gyermeküket egyedül nevelők és a többgyerekesek; az idősebb, illetve a kisnyugdíjasok; a szakképzetlenek, a munkanélküliek, és a cigányok. **A rendszerváltáskor sokan léptek be a versenybe eszköztelenül, és túl kevésbé felkészülve**. A hazai társadalmi átalakulás kezdetén senki sem tudta megítélni, hogy mekkora lesz a rendszerváltozásnak az emberi tényezővel kapcsolatos „költsége”. A társadalmi átalakulás versenyfutásában a hátrányos helyzetű kisebbségek sem az alapvonalról, hanem az alapvonal mögül indultak. Küzdenek a többségi társadalom részéről megnyilvánuló előítéletekkel, de fogva tartja őket saját frusztrációjuk, gyengeségük, mert az évtizedek-évszázadok alatt a megkülönböztetés, a rossz bánásmód, a diszkrimináció miatt kialakult antiszociális viselkedésminták, görcsök és mindenfajta kényszerek bennük tovább működnek, a viselkedési minták apáról fiúra öröklődnek és bensővé válnak. Magyarországon a társadalom alsó harmada szegénységben él, ennek az

alsó harmadnak az alsó harmada pedig mély és reménytelen kiszolgáltatottságban, beszorulva a nagyvárosok lakótelepeire, vagy vegetálva az ország szegényebb régióinak kilátástalansággal küzdő szegregált kistelepülésein. Ez az embercsoport oly távolra került a társadalom fősodrától, hogy önerejéből, társadalmi megbékélés nélkül nem tud változtatni helyzetén. Ebben a helyzetben nyílt meg **a biztonság új értelmezési kerete, s a „veszélyes társadalmi osztály/réteg” megjelenése** szinte magától értetődően hívja elő a kontrolleszközök alkalmazását. Kétségtelen tény, hogy az „érdemtelen szegénység” sok funkciója pozitív szerepet játszik a társadalom működésének fenntartásában: elfogyasztják azokat a javakat, melyeket más nem fogyasztana el, elvégzik az olyan munkákat, amiket más nem végezne el, ők egyes közösségi foglalkozások (rendőrség, oktatás, szociális munka) kliensei, de a szegénységtől való félelem javítja a középosztály munkamorálját is. Az érdemtelen szegények mindig kéznél vannak, ha a „népharag” és a közmegítélés számára céltábla szükségeltetik. Jól látta Habermas, a rendszer-integratív mechanizmusok nem pótolják a csoport-identitások útján megvalósuló normatív integrációt. A társadalom egysége csak akkor valósul meg, ha a rossz helyzetű tagjainak társadalmi tagságát szimbolikusan is meggyőző módon képviseli a társadalom.

Az elmúlt két évtizedben a társadalom rosszabb helyzetű csoportjainál a társadalmi integráció rosszul működik. Kutatási eredményekkel támasztottam alá a társadalom morális megzavarodottságát, ambivalens viszonyát a jogkövetéshez, a sikerről és az érvényesülés feltételeiről vallott – nem igazán EU konform – nézeteit, amelyek nem nyújtanak biztató alapot a társadalmi felelősségvállaláshoz, a rossz helyzetű társadalmi csoportokkal való szolidaritás erősítéséhez. E feltételek **nem jelentenek biztató kezdetet a párbeszéd elindításához, de éppen ezek a kutatási eredmények jelzik azt, hogy nem választhatunk más utat a társadalmi megbékélés eléréséhez, mint a párbeszéd megkezdését.** Az, hogy jelenleg a társadalmi rétegek és csoportok közötti konfliktusok élezésének és a kontroll erősítésének útján járunk, zsákutcás megoldás, és átmeneti állapotnak tekintem. Ugyanakkor azt is tudnunk kell, hogy sokkal könnyebb a kriminálpolitikai irányvonalat a nagyobb punitivitás és szigor zsákutcájába bekormányozni, mint onnan kihátrálni, és a hibás kriminálpolitikai irányvonal következményeit igazságos és humánus jogszabályokkal kijavítani. Ez még akkor is igaz marad, amikor a jog igazságtalan, vagy szándékolatlan következményeit szeretnénk helyrebillenteni. A tanács a kriminálpolitika alakítójának tehát morális pánik idejére sem lehet más, mint a „Maradjunk józanok!” felszólítása.

13.5. Akit a szükség szorít, az nem lehet szabad. A szegénység hétköznapijai távolról sem olyan emelkedett szépségűek, mint Andersen „A kis gyufaárus lány” meséje vagy Móricz „Hét krajcár” című novellája. A szegénység és a kiszolgáltatottság hétköznapijai szürkék és kilátástalanok. Ezt a fajta **kiszolgáltatottságot** a hazai roma kisebbség tagjai ismerik a legjobban. A Kárpát medencében a 15. századtól jelenlévő **cigány népesség még mindig „bevándorló-típusú” problémáktól szenved.** A többségi társadalom mindössze kétféle utat kínált számukra: a különállást/marginalizációt, vagy a kényszerasszimilációt. Az elmúlt két évtizedben a mélyszegénység megkövesedett, etnikai jelenséggé szilárdult és bekövetkezett az **etnikai gettósodás** folyamata. Mint Szalai fogalmazza, a mélyszegénységben élő leszakadók „egy másik Magyarországon laknak, mint többségi honfitársaik”. A kirekesztettség állapota hozza magával a cigányellenességet és a különféle előítéletek felerősödését. Ma Magyarországon egyes kisebbségi és etnikai csoportokkal, és **a mássággal kapcsolatos érzékenységeket sértő közbeszéd határai jelentősen kitolódtak.** Sokszor van a bántó beszéd mögött butaság, ismerethiány, vagy gyávaság és a „nagyhangúakkal” együtt-

üvöltés bátorsága, de sokszor egyszerűen csak a hatalom közömbössége abban, hogy kiszolgáltatott társadalmi csoportok érdekében használja a rendelkezésére álló – adott esetben igazságszolgáltatási – eszközöket. A kimondhatóság határainak szükséges szűkítése a közbeszédben, a „társadalmi józanság” megkövetelése minden állampolgártól csak a politika által ösztönzött folyamat lehet. Hogy nagy szükség lenne a társadalmi párbeszéd elkezdésére a társadalmi feszültségek oldása érdekében, azt az előítélet-vizsgálatok eredményei különös hangsúllyal jelzik: a fiatalok többségét alapvetően a cigányokkal szembeni negatív attitűdök jellemzik, és szélsőségesen cigányellenesek legnagyobb arányban az érettségizettek és a főiskolai diplomások körében találhatók.

13.6. Az **iskolarendszer** szolgálhatna mobilitási csatornaként. A kisebbségi diákok iskolai lemaradásában és problémáiban nem csak a saját tapasztalataik, hanem apáik és nagyapáik kedvezőtlen iskolai tapasztalatai is megjelennek. A szegény és a **roma fiatalok a foglalkoztatásra való esély teljes hiányával hagyják el az iskolarendszert. S innentől kezdve „maguk vannak”,** a roma és nem roma társadalmi csoportok életútjai ritkán keresztezik a továbbiakban egymást: nem egy iskolába jártak/járnak, nem egy munkahelyen dolgoznak, nem azonos helyen vásárolnak, nem laknak azonos szomszédságban, így majdan megszülető gyermekeik sem ugyanazon a játszótéren hintáznak. Némileg leegyszerűsítve a helyzetet, egyetlen szintéren találkoznak: a büntető igazságszolgáltatás területén, ahol a büntető igazság „szolgáltatói” a kedvezőbb társadalmi csoportok tagjai közül, az „igénybevevők” pedig jellemzően a rosszabb helyzetű társadalmi csoportok tagjai közül kerülnek ki.

13.7. A teljesen esélytelen emberek életvitele a többiek számára eleve rendetlenségnek tűnik, a szegregáltak normái egyre élesebben fordulnak az uralkodó normák és még inkább az uralkodó normák képviselői – és saját maguk – ellen, ráadásul egy olyan környezetben, ahonnan a jóléti és rendfenntartó állam rég kivonult. A roma közösségek életében, illetve a romák és a többségi társadalom kapcsolataiban jelentkező **rendetlenség-tünetek** túlmutatnak az állam által gerjesztett működési zavarokon. E „rendetlenség-tünetek” a többségi társadalom megközelítésében a „cigánybűnözés” címkét kapják, s ezzel a roma kérdés szociális, oktatási és foglalkoztatási probléma helyett közbiztonsági és kriminológiai problémaként értelmeződik.

A helyreállító igazságszolgáltatás eszközei alkalmasak a roma/nem-roma kapcsolatok javítására, az iskolától, a helyi szomszédságon át az igazságszolgáltatás rendszeréig. A kisebbség és a többség által egyaránt érzett kiszolgáltatottság csak a szelíd viszálykezelés módszereinek alkalmazásával vezethet el a társadalmi béke megteremtéséhez. A probléma kriminalizálása nem áll a többség érdekében sem, mert amit orvosolnunk kell, az a 20 éve tartó bizalomhiány és kiszolgáltatottság érzése. Az igazságos (vagy legalább: igazságosabb) társadalom megteremtésére a büntető igazságszolgáltatás rendszere ugyanis teljességgel alkalmatlan.

13.8. Európában ma mindannyian annak az **érdekfeszítő kísérletnek vagyunk az alanyai és közreműködői, hogy miként lehet nemzetállami alapokon létrehozni az egységes gazdaságot és a multikulturális Európát.** Mindkettőre látunk biztató és kevésbé biztató jeleket és példákat. A migráció folyamata nagyon határozottan konfrontálja a központot a perifériákról érkező kulturális hatásokkal, erre azonban Európa még nem eléggé felkészült. Ennek – többek között – az is az oka, hogy e kulturális befolyás olyan vélt vagy valós biztonsági problémákkal kapcsolódik össze, mint az illegális bevándorlás vagy a terrorizmus veszélye.

A jóléti állam és a szabadpiaci gazdaságra épülő állam között az (is) a különbség, hogy hogyan kezeli azt a „felesleges” népességet, amelyet a gazdaság működése produkál, azaz a munkaerő-piac képtelen felszívni. A jóléti államok ezt a „felesleges” népességet legfeljebb marginalizálták, a szabad piaci gazdaságú államok viszont nem-terméketlennek és veszélyesnek tekintik őket.

Európa előtt két út áll: a „szociális Európa” vagy a „büntető Európa”. Éppen azért, hogy a szociális Európa útját járassuk, hogy a marginális csoportok kezelésére ne a jóléti befektetés vagy a börtön dilemmája szolgáljon érveltem a különféle társadalmi csoporttal kapcsolatos párbeszéd szükségessége mellett. A mai magyar társadalomban **hiányzik a társadalmi rétegek közötti párbeszéd, s ez akadályozza a társadalmi szolidaritás erősödését és a társadalmi béke elérését.** Egy társadalom életképességét a tagjai számára nem a végletes szükség-helyzetekben (pl. földrengés, árvíz) megnyilvánuló segítőkészség kifejeződése jelzi, hanem a napi „rutin”-ként, a mindennapokban megjelenő szolidaritás és egymásra figyelés.

IV. A DOKTORI MŰ TÉMAKÖRÉBŐL KÉSZÜLT PUBLIKÁCIÓK JEGYZÉKE:

Koncepció a Büntető Törvénykönyv szankciórendszerének átalakításához. In: Kriminológiai Közlemények 53.k. Magyar Kriminológiai Társaság. Budapest, 1996. 105-150.o.

Koncepció a Büntető Törvénykönyv szankciórendszerének átalakításához, különös tekintettel a hazai pártfogó szolgálat működésére. In: Kriminológiai és Kriminológiai Évkönyv. BM Könyvkiadó. Budapest, 116-141.o.

Az alternatív büntetések és végrehajtásuk. In: Kriminológiai ismeretek - Bűnözés - Bűnözéskontroll (Szerk.: Gönczöl, K. – Korinek, L. – Lévai, M.) Corvina Kiadó, Budapest, 1996. 371-389.old.

Új szerepek és új szereplők a büntető szankciók végrehajtásában In: A büntetőeljárás modernizációja az európai jogharmonizáció és a növekvő bűnözés kettős szorításában. Kriminológiai Közlemények különkiadása. Magyar Kriminológiai Társaság. Budapest, 1998. 192-199.old.

Az alternatív büntetések és végrehajtásuk In: Kriminológiai ismeretek - Bűnözés - Bűnözéskontroll (Szerk.: Gönczöl, K. – Korinek, L. – Lévai, M.) /Új, átdolgozott kiadás/ Corvina Kiadó, Budapest, 1999. 371-389. old.

A büntetés hatásának elemei. In: Büntetőjogi Tanulmányok (Szerk: Kahler Frigyes) MTA Veszprémi Területi Bizottsága, Veszprém, 1999. 7-14.o.

Az alternatív szankciók helye és szerepe a büntetőjogi szankciórendszerben. In: Kriminológiai Tanulmányok 39. Kötet (szerk.: Irk, F.) Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2002. 72-104.old.

The basic principles and the social background for the Hungarian Community Crime Prevention Strategy In: Györgyi Kálmán ünnepi kötet (szerk: Gellér, B.) Bibliotheca Iuridica, ELTE ÁJK tudományos kiadványai. Libri Amicorum II. 2004, 265-278.old. (szerzőtársal)

The Presence of the Different Dimensions of Crime Prevention in the Examination of Attitudes Self-image and crime prevention: the relations between the images the interviewees have of

themselves and of crime prevention In: Victims and Opinions, Vol. I. (ed.: Irk, F.) National Institute of Criminology, Budapest, 2004, p. 125-160

Biztonság és bűnözés Európában In: PhD Tanulmányok 4.: Tanulmányok Finszter Géza 60. születésnapjára (szerk: Korinek, L.) Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Doktori Iskolája. Pécs, 2005. 127-148.old.

A bűnmegelőzés és a biztonságérzet területi összetevői Kriminológiai Tanulmányok 42.k. (szerk: Irk, F.) Országos Kriminológiai Intézet. Budapest, 2005. 11-40.old.

Vélemények a bűnről és a büntetésről - egy lakossági attitűdvizsgálat tapasztalatai. In: Kriminológiai Tanulmányok, 43.k. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2006, 203-240.o.

Alternative sanctions: rehabilitation, deserved punishment, decreasing of crime? Annales (Universitatis Scientiarum Budapestiensis de Rolando Eötvös nominatae – Sectio Iuridica Tomus XLVI. Budapest, 2005. p. 229-280.

A pártfogó felügyelet speciális magatartási szabályai. IM Országos Bűnmegelőzési Bizottság Titkársága, Budapest, 2006, pp.146. (szerzőtárssal)

Public opinion on safety and crime prevention. (The Stockholm Criminology Symposium, Stockholm, Sweden, June 15-17, 2006) Program and Abstracts, p.212-213.

Kontroll vagy támogatás: Az alternatív szankciók dilemmája. Complex Kiadói Kft, Budapest, 2006, pp.303.

A közvélemény és a szakemberek a helyreállító igazságszolgáltatásról. In: A helyreállító igazságszolgáltatás lehetőségei a bűnözés kezelésében (szerk: Tamási, E.) Budapesti Szociális Forrásközpont, Budapest, 2006, 33-89.o.

The public opinion and the experts' views on restorative justice. International Annals of Criminology; International Society for Criminology, ANNEE 2006 (volume 44-1/2), 2006, p. 102-124.

A közösségben végrehajtott büntetések. A helyreállító igazságszolgáltatás. In: Gönczöl-Kerezsi-Korinek-Lévay (szerk): Kriminológia – Szakkriminológia. Complex Kiadó, Budapest, 2006, 667-686. o

A közvélemény és a szakemberek a helyreállító igazságszolgáltatásról. Büntetőjogi Kodifikáció, Hatodik évfolyam, 2006. 2. szám. 3-20.o.

Büntetve gondozni? A javítóintézeti nevelés helye a fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatási rendszerében. Esély 2007/3. sz. 36-54.o.

A fiatalkori bűnözés. Van-e jövője a javítóintézetnek? In: Kriminológiai Közlemények 64.k. Magyar Kriminológiai Társaság. Budapest, 2007, 25-46.o.

A fiatalkorúak büntető igazságszolgáltatásának hatékonysága. Kriminológiai Tanulmányok 45.k. OKRI, Budapest, 2008, 93-148.o. (szerzőtárssal)

Az Áldozatsegítő Szolgálat hatékonyságvizsgálata. IM OBMB, Budapest, 2008. URL: http://www.kriminologiaitdk.hu/download/Az%20Aldozatsegito%20Szolgalat%20hatekonysagvizsgalata_2008.pdf (szerzőtárssal)

Változatlan helyzet – változó elvárások: a fiatalkorú bűnelkövetők zárt intézeti nevelése, Börtönügyi Szemle, 2008. 4. szám 33-42.o.

dc_231_11

The public opinion and the experts' views on crime, justice and law-abiding behaviour in Hungary. Program & Abstracts. Stockholm Criminology Symposium; Swedish National Council for Crime Prevention (BRA), Stockholm, 2009, p.83-84.

Kriminálpolitikai törekvések és reformok. In: A rendszerváltás húsz éve: állam, jog, társadalom. Jogtörténeti Szemle, 2010/2. szám, 57-60.o.

Az áldozattá válás jellemzői Magyarországon a 2005. évi viktimológiai felmérés tükrében. In: Kriminológiai Tanulmányok, 47. k. OKRI, Budapest, 2010, 113-130.o. (szerzőtárssal)